İNAM

«Dünyada heç kəsin inamını öldürüb, əl-qolunu yanına salma. İnam öldürmək insan öldürməyə bərabərdir, oğul!»

(Atamın məktublarından)

I

Yaz yağışı yağdı da, kəsdi də. Seyrək bulud topaları, dağılaraq cənuba sarı axıb getdi. Gün çıxdı, göyün üzü açıldı. Hava elə saflaşdı, elə yüngülləşdi ki...

Burula-burula şəhərə doğru uzanan asfalt yol indi qara ayna kimi parıldayırdı; üstündə yerisəydin şəklin düşərdi. O yanda, gündoğanda, üfüqlərin ətəyinə toxunan mavi dənizdə isə uzun bir zolaq əmələ gəlmişdi; elə bil qızıl pullu nəhəng bir balıq kürəyini sudan çıxardıb özünü günə verir, şirin-şirin xumarlanırdı. Qumlu sahildən azca aralı, suyun içində, dirəklər üzərində düzəldilmiş taxta mərələrə sığınıb yağışın keçməsini gözləyən həvəskar balıq ovçuları qalxıb gərnəşir, gəzişib qırışıqlarını açır, ancaq nəzərlərini sudan, tilovdan çəkmirdilər.

Motor uğultusu eşidildi. Dağın döşündəki daş karxanasından nərildəyə-nərildəyə bir maşın qalxırdı; yükü ağır, yolu yoxuş və sürüşkən olduğundan güclə irəliləyirdi. Kənardan baxana elə gəlirdi ki, radiatorun üzərində ayağını yerə bərk dirəyərək, boynunu irəli uzatmış vəziyyətdə təsvir olunmuş iribuynuzlu öküz də maşını bu sürüşkən yoxuşdan çıxarmaq üçün belə zor eləyir.

Çətin yol qurtardı. Maşın asfalta çıxıb şəhərə sarı döndüyündən adi qaydada işləməyə başlayan motorun səsi yaş asfalt üzərində qəribə qıjıltı ilə hərlənən təkərlərin səsinə qarışıb su şırıltısına bənzər qulaq oxşayan bir ahəng əmələ gətirdi. Tək motor yox, sükan arxasında otur-

muş enlikürək oğlan da nəfəsini dərib rahatlandı. Sonra başını pəncərədən bayıra çıxartdı, qapının böyründə dəmir çubuğun ucuna bənd edilib azacıq yana əyilmiş balaca, girdə aynada arxaya figir verdi. Daldan maşın gəlmirdi. Nəzərlərini dolandırıb güzgüdə gözucu özünə baxdı. Külək qara, cod saçlarını oynadır, uzun kirpiklərini titrədir, qolsuz, milmil köynəyinin açıq yaxasından içəri dolub bədənini sərinlədirdi. Sol əlini qaldırıb adəti üzrə bığını sığallamaq istədi. Ancaq bığ yerinin tərtəmiz olduğunu görüb, əlini aşağı saldı, sükan çarxının üstünə qoydu.

«Bığımı yaxşı elədim vurdum, məni yaşlı adama oxşadırdı. Xatirə düz deyir, cavana bığ o qədər də yaraşmır. Amma Toğrul ay güldü ha!..».

Toğrul Bəhruzla Xatirənin ilki idi. İki yaşı üç həftə bundan irəli tamam olmuşdu. Şirincə danışırdı. Xatirə demişkən, lap yeməli vaxtı idi. Bəhruz hər gün axşamçağı işdən gələndə Toğrul atasının qabağına qaçıb qucağına atılır, o da aşağı əyilib uşağı yerdən üzür, bağrına basaraq üz-gözündən öpürdü. Bu vaxt onun «gürcü bığı» Toğrulun sifətini dalayır, uşaq özünü kənara çəkib üz-gözünü qırışdırırdı:

– Uuf, titan!..

O, bu sözü elə şirin deyirdi ki, Bəhruz da, Xatirə də istər-istəməz gülürdülər. Dünən Toğrul yenə bu sözü dilinə gətirəndə Xatirə onu atasının qucağından alıb:

– Ay Bəhruz, sən allah, bu bığını vurdur getsin. Uşağın-böyüyün üzünə tikan kimi batır, – dedi. – Nəyə lazımdır ey!

– Həə? Böyüklərin də şikayəti var imiş ki, mənim bığımdan. Yaxşı, onda vurduraram.

Bu gün səhər Toğrul yuxudan ayılanda atasını bığsız görüb təəccüblənmişdi. Anası bunu sezib:

– Toğrul, atanın bığı hanı? – dbyə soruşmuşdu. Toğrul əllərini yana açaraq:

– Hanı?– demişdi.

Xatirə də eyni hərəkətlə onu yamsılamışdı:

– Hanı?

– Qokqı

– Bəs necə oldu?

– Piş-piş apaldı.

Hər ikisini gülmək tutmuşdu.

İndi bu söhbət yadına düşəndə Bəhruzun dodağı qaçdı. Başını çöldən çəkib düz oturdu. Şüşəsi sınıb tökülmüş ampermetrin yerinə saldığı balaca şəklə – oğlunun şəklinə baxdı. Bunu o, Toğrulun ad günündə fotoaparatla özü çəkmişdi. Uşaq gülürdü. Xırda dişləri mirvari kimi ağarırdı. İri, qəşəng, qatlama kirpikli gözləri qıyılmışdı. Hiss eləmək olurdu ki, o, nəyəsə ürəkdən gülür. Həssas bir adam bu şəklə diqqət yetirsəydi, uşağın ürəkdən qopub gələn, sifətinə işıqlılıq, məsumluq bəxş edən o şaqraq gülüşünü açıq-aydın eşidə bilərdi – Bəhruz eşidən kimi..

Ata oğlunun şəklinə baxa-baxa qəlbində astaca bu sözləri pıçıldadı: «Gül, bala, gül. Qoy bu qayğısız gülüşlər ömrünün yaraşığı olsun. Dərd, qəm bilməyəsən. Bax, beləcə böyüyəsən, gülə-gülə böyüyəsən. Mənim gördüyüm o sıxıntılı günləri sən görməyəsən, oğul!»

Bəhruzun uşaqlığı ağır müharibə illərinə düşmüşdü. Neft mədənlərində fəhlə işləyən atası Rüstəm elə dava başlanan günü cəbhəyə getmiş, Umleyla öz körpəsi ilə İçəri şəhərdə, Xan sarayının yanındakı yarımzirzəmi evdə tək qalmışdı. Bəhruzun onda beş yaşı ancaq olardı. Çox çəkmədi ki, başsız qalan bu kiçik ailənin güzəranı ağırlaşdı. Umleyla qonum-qonşunun məsləhəti ilə maşınqayırma zavodunda işə girdi. O vaxt zavod cəbhə üçün hərbi sursat hazırlayırdı. Umleyla da kinini, qəzəbini, həsrət və intizar dolu göz yaşlarını qırmızı dillərini çıxardıb, gur-gur guruldayan marten sobalarında əridilib düzəldilən silahlara, mərmilərə qatıb cəbhələrə göndərdi. Bu iş Umleylaya o ağır illərdə nə qədər də böyük təsəlli verdi. Ancaq bununla belə Umleylanın çatma qaşlarının düyümünün açıldığını, ağ, əsmər üzünün güldüyünü görən olmadı. O, səhər tezdən gedir, axşam şər qarışandan sonra

ancaq qayıda bilirdi. Bəhruz evdə tək qalırdı. Dörd divar və o. Oynamaq istəyirdi. Oyuncaq istəyirdi. Təzə paltar istəyirdi. Ürəyi çox şey istəyirdi. Ancaq o, bunların heç birini görmədi. Sanki quruca nəvazişi də ona qıymamışdılar. Bəs nəvaziş necə olmuşdu? O da əsgər getmişdi. Bəli, döyüş illərində tək adamlar yox, hisslər, duyğular da səfərbərliyə alınmışdı.

Məhəbbət də, nəvaziş də, qəzəb də, kin də müharibəyə getmişdi, düşmənlə vuruşa getmişdi.

İllər tarixdə, ürəklərdə silinməz izlər buraxaraq karvanını çəkib ağır-ağır getdi. Müharibə qurtardı, odun-alovun içindən çıxa bilənlər qayıtdı. Rüstəm də gəlib çıxdı. Sağ-salamat. Ailənin əl-ayağı bir yerə yığıldı, vəziyyət tezliklə yaxşılaşdı. Sevinc içində şad-xürrəm yaşamağa başladılar. Bəhruz nə istədisə, alındı. Təzə paltar, ayaqqabı... Ancaq onlar Bəhruz üçün tək bircə şey ala bilmədilər, tək bircə şey... Oyuncaq! Çünki o artıq uşaq deyildi, oyuncaq oynadan vaxtı keçmişdi...

Bəhruz özü indi ata idi. Ata nəvazişinin, ana qayğısının dadını, nəşəsini görmüşdü. Onda qəribə bir adət əmələ gəlmişdi; hər gün işdən qayıdanda hökmən yolunun üstündəki mağazalardan birinə dönər, Toğrula heç olmazsa kiçik bir oyuncaq alardı. Bəhruz vaxtı ilə məhrum olduğu öz oyuncaq payını oğluna gətirmək, onu sevindirmək, qayğısız gülüşlərindən zövq almaq, onun sevincində öz fərəhsiz uşaqlıq illərinin sevincini görmək istəyirdi.

Xatirə evdə oyuncaq yığışdırmaqdan bezmişdi:

– Ay Bəhruz, – deyirdi, – bu qədər oyuncağı neynirsən axı, bilmirəm. Ta oyuncaq əlindən tərpənmək olmur!..

Bəhruz başını mənalı-mənalı tərpədir:

– Yox, Xatirə, bunlar sadəcə oyuncaq deyil, əzizim, – deyirdi. – Bax. bunları görürsən? Bunların hərəsi bir dünya sevincdir. Xatirə, yerə-göyə sığışmayan sevincdir. Mən məhrum olmuşam, sən məhrum olmusan, bizim nəsil məhrum olub, barı qoy bunlar olmasın, Xatirə!..

– Düz deyirsən, Bəhruz! – deyə bu zaman Xatirə fərəhindən göyün yeddi qatına qalxır, belə həssas bir adamla ömür-gün yoldaşı olduğuna şadlanırdı.

...Onlar neçə il əvvəl, yaz vaxtı kitabxanada tanış olmuşdular. Xatirə o zaman kitabxanaçılıq texnikumunu yenicə bitirmiş, mərkəzi şəhər kitabxanasında işə girmişdi. Qabağına qalın-qalın kitablar töküb oxuyan, icmal tutan tələbələr, oxucular buraya – abonement şöbəsinə bəstəboylu, uzunhörüklü, qaşlarının qövsü azca yuxarı dartılmış ağ - paltarlı bir qızın gəldiyini görəndə maraqla, diqqətlə baxmağa başlamışdılar. Neçə gün şöbənin qabağında oxucu əlindən tərpənmək mümkün olmamışdı. Xatirə də, onunla işləyən qızlar da kitab daşımaqdan əldən düşmüşdülər. Xatirə bütün bu həngamələrin çoxusunun ancaq ona görə edildiyini duyurdu. O, bundan yamanca xəcalət çəkirdi. Hətta, bir dəfə onunla işləyən Səlimə adlı qız lap bərkdən demişdi:

– Xatirə gələndən oxucularımızın sayı, maşallah, xeyli artıb. Planı iki yüz faiz yerinə yetiririk. O qədər kitab dalınca gedib-gəlməli oluruq ki, gecə yatanda da ayaqlarımız gizildəyir. Mağıl sakitcə oturmuşduq yerimizdə.

O zaman Xatirə bu sözləri eşitməməzliyə vurmuşdu.

Günlər keçdikcə Xatirə də özündən əvvəlki qızlar kimi oxucuların gözündə adiləşmiş və bir qədər rahat olmuşdu. Daha gah həris, gah vurğun baxışları az görür, az hiss edirdi. Ancaq o, bu baxışlar arasında bir cavanın – göy satin pencək geyib qolunu çırmamış, gur saçlı, gülümsər sifətli Bəhruzun məftun baxışlarının sehrindən yaxa qurtara bilmədi. Onda Bəhruz orta məktəbi təzəcə bitirmişdi. Sənədlərini instituta verib, imtahanlara ciddi hazırlaşan Bəhruz soyuqdəymədən qəfil xəstələnib xəstəxanaya düşmüş və buna görə ali məktəbə girə bilməmişdi. Gələn il üçün o, indidən hazırlıq görür, saatlarla başını kitab-dəftər üstündən qaldırmırdı. Gözləri acışana, beyni yorulana qədər oxuyurdu.

Xatirəni görəndən sonra Bəhruzun butün fikirləri dağıldı. Aldığı kitabların sayı çox olsa da, oxuduqlarının sayı azaldı. Kitabı vərəqləyir, bir az ordan-burdan oxuyur, sonra aparıb Xatirəyə qaytarır, yenə ayrı kitab istəyirdi. Bir dəfə Xatirə zarafata salıb demişdi:

– Maşallah, yamanca sürətlə oxuyursunuz.

– Hə, – deyə Bəhruz ayrı söz tapa deyə bilməmiş və qızarmışdı.

Kitabxanada ən çox oturan Bəhruz idi. Axşamlar saat onda, kitabxana bağlananda oxu zalından axırıncı çıxan da o olurdu.

Xatirə Bəhruzu başa düşürdü. Dadlı, şirin bir duyğu, sehrkar bir hiss kitabxanada da, evə gedəndə də, gecələr yatanda da onun ürəyinə nəsə pıçıldayır, sinəsi atlana-atlana ciddi, özünü tox tutmağı bacaran, ancaq nəsə ürəyinin öhdəsindən gələ bilməyən, qəlbinin dediklərinə tabe olan Bəhruz haqqında düşünür və özü də hiss etmədən xəyala dalırdı. Ona elə gəlirdi ki, Bəhruzu çox yaxşı tanıyır, onun görünüşü, baxışı, hətta, yerişi belə Xatirəyə nəsə xoş bir təsir bağışlayırdı. Xatirə Bəhruzun evinin ünvanını da bilirdi. Özü də Xatirədən iki yaş böyük idi. Oxucu vərəqəsindən öyrənmişdi.

Bəhruz utancaq oğlan deyildi. Onun utanan adamlardan da bir o qədər xoşu gəlmirdi. Ancaq indi təəccüb və heyrət içində çaşıb qalmışdı. Nə üçün Xatirəni görəndə elə uçunurdu? Nə üçün dili söz tutmur, ən adi kəlməni deyəndə belə çaşırdı? Burada nə hikmət, nə sirr vardı? Bax, dünən o, özünə möhkəm söz vermişdi ki, axşam qız evə gedəndə ona yanaşacaq, ürəyini açacaq, sinəsini boşaldacaq. Getdi, qız qabaqda, o dalda. Ancaq yaxınlaşa bilmədi. Yol qısaldı, deyə bilmədi, qız darvazalarından içəri keçdi, yenə dili söz tutmadı. O, Xatirəni səssiz-səmirsiz ötürdü. Tək bir dəfə yox, nə qədər belə axşamlar oldu.

Bir gün gecə evə gələndə anasını bikef gördü. Keçib yanında əyləşdi. Səbəbini soruşdu. Arvad siyirtmənin gözündən göy bir kağız parçası gətirib:

– Pavısqa gəlib sənə, – dedi və ah çəkdi.

Ana bir dəfə əsgər yola salmışdı – neçə illər bundan qabaq. O zaman çəkdiyi ayrılıq əzablarının ağrısı-acısı hələ də unudulmamışdı. Unudulmazdı da.

İndi o, yaxşı bilirdi ki, bu əsgərlik o əsgərlikdən deyil. Amma necə də olsa ayrılıq-ayrılıqdır. Ana-bala ayrılığı. Həm də Bəhruzun hələ bir sənəti yox idi. Ana ən çox bunun nigarançılığını çəkirdi. Bəhruz isə...

Axı, o hələ ürəyini sevdiyi qıza açmamışdı. Bu onun halını pərişan elədi. Gedəcək, üç il Xatirəni görə bilməyəcək. Gələcək. Bəlkə onda... onda gec olmayacaqmı? Yox, getməmiş danışmaq, hər şeyi utanmadan, çəkinmədən demək lazım idi.

Ayın iyirmi beşində o yola düşür. Cəmi ikicə gün qalıb.

...Kitabxana bağlandı. Qızlar çıxdılar. Qapının ağzında ayrılıb hərəsi bir səmtə üz tutdu. Xatirə tələsmirdi. Aylı bir gecə idi. Yüngül meh əsirdi. O, arxayın addımlarla irəliləyirdi. Bəhruz ona həsrətlə baxırdı. Ürəyi elə şiddətlə döyünürdü ki, səsini aydın eşidirdi.

– «Bax, bu tini keçsin, çatacağam, sözümü deyəcəyəm. Yox, arxadan adam gəlir, yaxşı düşməz. Bu küçə həmişə tünlük olur».

Gedirlər. Xatirə xəbərsiz, o, həyəcanlı. «Bax, indicə...» Onunla qızın arasında üç addım yol var. Azaldı. İki addım yarım, iki addım. Ayaq səslərini yəqin ki, Xatirə də eşidir. «Bir qayıt bax geriyə Xatirə, gör kim gəlir dalınca» – deyə Bəhruz ürəyində söylənirdi. – «Yox, nəyinə gərək. Şəhərdə hər dalınca gələnin üzünə dönüb baxmayacaq ki».

Qız evlərinə çatdı. Xatirəgil iki küçənin kəsişdiyi yerdə – ikimərtəbəli binada yaşayırdı.

Bəhruz irəli yeridi. Özünü zorla ələ alıb qızı lap küçə qapısının ağzında haqladı.

– Xatirə.

Qəribə idi. Xatirə onun səsindən səksənmədi. Elə bil Bəhruzu görürmüş, dalınca gəldiyini bilirmiş.

Buyurun... – deyə o, azca gülümsündü.

Bəhruz, qızın belə arxayın və sakit halda «buyurun» deməsindən özünü itirdi, irəlicədən hazırladığı, əzbərlədiyi, ürəyində min dəfə təkrar etdiyi sözlərin hamısını unutdu.

– Mən əsgər gedirəm... – deyə elə bir namünasib yerdən başladı ki, qız heyrətlə oğlanın üzünə baxdı. Elə bu an evin küçəyə çıxan eyvanından bir qadın Xatirəni səslədi:

– Xatirə, orada neyləyirsən?

Qız dabanı üstə fırlanıb yuxarı baxdı:

– Gəlirəm, ana.. – sonra isə Bəhruza sarı dönüb,– sənə yaxşı yol, Bəhruz! – dedi və bir anda qaçıb həyətə girdi.

Bəhruz ürəyində qəribə çırpıntı duydu. O, qızın «yaxşı yol, Bəhruz!» sözlərində elə doğma, elə yaxın, elə sevimli bir adamın səmimiyyətini hiss elədi ki, sanki tərəddüdlə, qorxaqlıqla qalxmaq istədiyi dağın dibində Bəhruza yeni bir ürək bağışladılar. Ona elə gəldi ki, bu sözlər «Get, Bəhruz, darıxma, səni gözləyəcəyəm!» demək idi.

Bəhruz getdi.

Xatirə onu kitabxanada daha görə bilmədi.

Günlər keçdi...

Bir günortaçağı kitabxanaya, Xatirənin adına məktub gəldi. Bəhruz yazmışdı. Xatirə özünü nə qədər tox tutmağa çalışsa da, məktubu açanda əllərinin əsdiyini gördü. Məktub çox qısa idi. Bəhruz yazmışdı ki, Xatirə, xahiş edirəm məni kitabxananızın oxucuları siyahısından çıxarmayın. Mən ömrümün sonuna qədər sizin kitabxananın oxucusu olacağam, çünki axtardığımı orda tapmışam. Əgər mümkünsə... bir istəyimi də yerinə yetirin: mənə azərbaycanca bir kitab göndərin.

...Təkərlər yaş asfalt üzərində qıjıldayırdı. Dağın ətəyindən üzüaşağı sallanan yolla bir maşın sürətlə ötüb keçdi.

«– Hə, bax, bu şoferlik olmadı. Nə olub, nə haydı? Yanğın maşını-zadı sürmürsən ki!» deyə Bəhruz sürücünün qarasınca söyləndi.

O özü də bir vaxt dəli maşın sürən idi. Onun maşınının necə deyərlər, əl-ayağı yerə dəyməzdi. Ancaq əsgərlikdən qayıdıb gələndən və arzusuna çatıb sevdiyi Xatirə ilə nişanlanandan sonra bir az «aşağı» düşdü, evlənəndən sonra isə lap «quzuya» döndü. «Maşının hər addımında bir fəlakət ola bilər. Ölüm də, həbs də... Mənim yolumu gözləyən var, qardaş!» deyə o, dəlisovluğun daşını atdı. O vaxtdan tək bircə dəfə – üç ay bundan irəli şəhərin təzə prospektində təzə ev alanda Xatirəni, Toğrulu yanında oturdub yeni mənzilə baxmağa gətirəndə verdiyi sözü, hətta, qanun-qaydanı da bir kənara qoyub maşını çox bərk sürmüşdü. Sevincindən belə eləmişdi. Dar, nəm, yarıqaranlıq otaqdan canları qurtarmışdı. İkigözlü, mətbəxli, hamamlı ev, küçəyə baxan eyvan... Bəhruzun uçmağa qanadı yox idi. Keçidlərdə, döngələrdə o, sürəti azaltmır, çox səbirsizlik göstərirdi. Xatirə narahat olmağa başladı və əlini yavaşca onun dizinə toxundurub:

– Bir az yavaş, Bəhruz. Nə xəbərdir? – dedi.

– Heç nə olmaz.

– Yox, Bəhruz, qorxuram.

– Qorxursan? Ba, oğlum, gör anan nə deyir? Heç mən onu belə qorxaq bilməzdim. Hm, sən necə, sən də qorxursan?

– Qolxulam, – deyə anasının qucağında oturub irəli baxan Toğrul da təkrar elədi.

Bəhruz güldü. Maşın yavaşıdı.

O gündən sonra belə hadisə təkrar olunmamışdı. Hərdən tələsik iş düşəndə şofer sövqi-təbiisilə maşının sürətini artırsa da, Toğrulun şəklinə gözləri sataşan kimi onun «qorxuram» sözünü yada salar, ayağını qazdan çəkərdi.

...Yol ayrıcındakı balaca budkanın böyründə, istiqamət göstərən dirəyin dibində dayanmış yanı beşikli motosiklet uzaqdan Bəhruzun nəzərini cəlb etdi. Kök, gödəkboylu, qalife şalvar geymiş kişi motosikletdən aralanıb asfaltın ortasına gələndə Bəhruzun dalağı sancdı. Tosqun kişi amiranə bir əda ilə əlini havada yelləyərək maşına

dayanmaq işarəsi verdi. Bəhruz ayağını qazdan çəkdi. Maşın sürətini azaldıb motosikletin yanında dayandı.

«Ziyadxandı ki, bu!» – Bəhruz bu adamı uzaqdan tanıyırdı, haqqında az-çox eşitmişdi, ancaq hələ onunla qarşılaşmamışdı. Deyirdilər ki, guya o, çox üzlü, sırtıq bir avtomüfəttişdir. Elə sürücü tapmaq çətin idi ki, Ziyadxan onun yolunu kəsib ikidən-üçdən almasın. Bəzilərini qorxuzmaqla, bəzilərindən də zarafatla.

«İndi də növbə mənimdir?» deyə fikrindən keçirən Bəhruz ağır addımlarla ona sarı gələn Ziyadxanın şişman qarnına, sallanıb köynəyinin yuxarı düyməsinin üstünü tamam örtmüş ətli buxağına, qırmızı sifətinə fikir verir, onun hardan başlayacağını, nə deyəcəyini maraqla gözləyirdi

Ziyadxan dabanlarını qaldırıb kuzova boylandı, xırda gözlərini dolandırıb Bəhruza zillədi:

– Hara aparırsan bunu?

– Tikintiyə.

– Kağızını görüm.

Bəhruz qəsdən ləng tərpəndi:

– Yoxumdur.

– Hm, belə de də. – O qımışdı. Yanaqlarının əti azca qabarıb şişdi, gözləri bir az da xırdalaşdı.

– Canım üçün, uzaqdan görən kimi bildim ki, xalturadır.

Bəhruzu gülmək tutdu:

– Elə şey olmaz, canım. Nədən bildin?

Ziyadxan qürrələndi:

– Əşi, gələk bunu da bilməyək? Başımızın tükünü bu yollarda tökməmişik?!

«Tək başınızın tükünü yox, üzünüzün suyunu da» – deyə Bəhruz ürəyindən keçirtdi.

– Yaxşı, görürəm mərifətli uşağa oxşayırsan, əlin cibində olsun, tələsirəm.

Bəhruz qulaqlarına inanmadı. Doğrudanmı bu sözləri o dedi? Özü də belə asan? Utanmadan, qızarmadan. Elə bil borcunu istəyirdi. «Yox, borcu da belə istəmək olmur. Mənə biri borclu olanda onunla tez-tez üz-üzə gəlməkdən də çəkinirəm. Deyirəm ürəyinə gətirər ki...»

Bəhruz Ziyadxanın ağayana geyiminə baxıb, onu başdan-ayağa süzdü və istədi ki, səsi gəldikcə çığırıb ona «diləngi» desin, özünü güclə saxladı. Ancaq:

– Heç yaraşmır! – dedi.

Sürücünün geyim-keçiminə baxdığını görən Ziyadxan da üstdən aşağı özünə fikir verdi.

– Deyirsən bu paltar yaraşmır mənə?

Bəhruz dişlərini bir-birinə sıxıb qıcırdaraq:

– Hə, heç yaraşmır, – dedi. – Heç yaraşmır!

Ziyadxan əlini irəli çıxardıb aşağı sallanmış qarnının üstünə qoyub:

– Düz deyirsən, çox kökəlmişəm. Hazırlaşıram, putyovkadan-zaddan tapıb gedəcəyəm o tərəflərə, arıxlamağa. Görək də, yığışıb dayınızı necə yola salacaqsınız, – dedi.

Bəhruz gülə-gülə köynəyinin döş cibinin düyməsini açırdı. Ziyadxanın gözləri onun əlinə zillənmişdi. Bəhruz isə cibindən pul yox, yol vərəqəsini çıxartdı.

– Bay, mənim yol vərəqəm burda imiş ki!

– Ə, özünü məzəliliyə qoyma, cəld ol.

– Canım üçün yol vərəqəmdir, inanmırsan bax. – Bəhruz bunu deyib, barmaqlarının ucunda tutduğu göy rəngli yol vərəqəsini Ziyad-xanın gözlərinin qabağına tutdu. Ziyadxan elə bil yuxudan ayıldı. Döyükmüş halda ona baxıb bir an nə edəcəyini kəsdirə bilmədi. «Heç yaraşmır» sözlərinin mənasını da sanki indi başa düşdü. O, quyruğu tapdalanmış ilan kimi fısıldaya-fısıldaya:

– Bəs belə! Hm... Yaxşı!.. – dedi.

Bu ara bir daş maşını yanlarından vıyıltı ilə ötdü. Bəhruz maşının arxasınca baxdı: onunla bir briqadada işləyən Qulamın maşını idi.

Bəhruz Ziyadxana əlavə nəsə demək istədi. Ancaq fikrini dəyişib dinmədi. Ziyadxan yenə fıs-fıs fısıldadı:

– Get, sənlə bu yollarda çox görüşəcəyik, get!

II

Birdən Bəhruzun bütün bədəni gizildədi, tükləri ürpəşdi. Çaşmış halda sükanı gah sağa, gah sola burdu. Gözlərini geniş açaraq irəli boylandı. Yeddi-səkkiz addım qabaqda daş dirəyin yanında bir adam çırpınırdı.

– Qulam, Qulam, – deyə o, azca bundan qabaq onu ötüb keçən maşının ardınca qışqırdı, öz sürücü yoldaşını köməyə çağırdı. Ancaq Bəhruzun səsi eşidilə bilməzdi, maşın xeyli aralanmışdı. Bəhruz maşını nə vaxt yolun qırağına verdi, nə vaxt əyləyib yerə atıldı – özü də bilmədi. Bircə dəqiqə keçməmiş artıq o, yerdə çırpınan adamın başının üstündə idi.

Torpaqda çapalayan adam otuz-otuz beş yaşlarında bir kişi idi. Bozarıb qara rəngini itirmiş papağı yerə düşmüş, seyrək saçları qana bulaşmışdı. Əynində qəhvəyi rəngli şalvar və dama-dama köynək vardı. Geyimindən bilinirdi ki, fəhlədir. Kişi sancılanmış adam kimi qıvrılır, yığılıb açılır, arıq, uzun barmaqları ilə qumlu torpağı cırmaqlayır, ayaqlarını tez-tez uzadıb yığır, uzunboğaz çəkmələrinin dabanı yolun qırağına səpələnmiş qum dənələrinə dəyib xırçıldayırdı. İki addım aralıda uzun qarğılı qarmaq və qulaqlarına kəndir keçirilmiş dörd balıq gözə dəyirdi. Toz-torpağa bulaşmış balıqların biri hələ də diri idi; atılıb düşür, qulaqları aramla qalxıb enirdi. Görünür lap təzəcə sudan çıxarıbmış. Yağış kəsən kimi qarmağını, ovunu götürüb yola düzəlib. Məsələ aydındı, kişini maşın vurmuşdu.

«Vicdansız! Vurub, özünü də qoyub qaçıb. Bəlkə Qulam vurdu? Yox, o vura bilməz. Mənim qabağımca gedirdi. Bax, burada yol döngədir, oradan – o, dönüb geri baxdı – bura əl içi kimi görünür. Əgər, Qulam vursaydı, mən görərdim. Yox, ondan qabaq vurulub. Yaxşı, bəs Qulam bunu görmədi? Necə ola bilər ki, görməsin?! Yolunun üstüdur. Özü də deyəsən o, bu yerə çatanda sürəti bir az da artırdı» - deyə Bəhruz öz-özünə düşünürdü; bütün bunlar onun həyəcanını daha da çoxaltdı. O, sürücü işlədiyi bu neçə ildə belə hadisəyə birinci dəfə idi ki, rast gəlirdi. Çaşmışdı. Bir anlığa ona elə gəldi ki, yaralanan, əzilən özüdür. Hətta, bədənində küt ağrı da duydu. Çırpınan yaralıya elə yazığı gəldi ki,.. Bəhruz dizlərini cəld yerə qoyub ona sarı əyildi.

– Qardaş, qardaş!..

Yaralı zarıdı, cavab gəlmədi.

– Qardaş!..

O, yenə zarıdı. Qan örtməmiş sağ gözünü zorla aralayıb Bəhruza baxdı. Bu elə qəribə və dəhşətli baxış idi ki, cəmi bircə saniyə davam etməsə də ömürlük Bəhruzun yadında qaldı. O baxışda nələr yox idi?! Sönməkdə olan bir ömrün son ümid qığılcımları, həyatın şirinliyi, təəssüf, intizar və yalvarış.

– Tez, tez xəstəxanaya, tez! – deyə Bəhruz kənar bir adamın üstünə qışqırırmış kimi səsləndi. – Tez, tez!

Bəhruz qollarını irəli uzadıb kişini qucağına götürdü və kabinəyə, öz yanına qoydu. Onu oturacağın üstə uzatdı. Qıçlarını büküb qapının böyrünə söykədi. Balıqlarını da unutmadı. Kabinəyə – ayaq altına tulladı.

Maşın indi uçurdu. Yetmiş, həştad. Sürət göstərən əqrəb titrəyə-titrəyə doxsana yaxınlaşırdı. Keçdi. Doxsan beş... Pəncərənin şüşələri, qapıları əsim-əsim əsirdi.

«Tez-tez... Qan axır... Oturacaq qana bulaşıb».

Bəhruzun köynəyinin ətəyinin, şalvarının sağ cibinin qana bulaşdığından hələ xəbəri yoxdu. Kabinədən isti qan iyi gəlirdi.

«Vurmusan, bir cinayət eləmisən. Qoyub qaçırsan, bu da bir cinayət. Qanundan qorxub qaçırsan. Bəs özündən necə qaçacaqsan, öz vicdanından necə qaçacaqsan? Bəs sonra necə rahat yaşayacaqsan?» Əqrəb titrəyə-titrəyə qalxıb yüzə yaxınlaşırdı.

Bəhruzun nəzərləri ani olaraq oğlunun şəklinə sataşdı. Uğultu içindən Toğrulun səsini aydın eşitdi.

– Qolxulam, ata!

Bəhruz ürəyində cavab, verdi:

–Qorxma, oğul, qorxma!

Bəhruzun bütün diqqəti irəlidə, yolda idi.

«Yol kəsilməsin, qabağa maşın çıxmasın. Tez-tez...»

Kişi zarıyır, ayağının yanında diri balıq çırpınırdı. – Qorxma, qardaş, qorxma!

Balıq çırpınır, kişi zarıyırdı.

Balıq süstəldi, çırpınmadı.

– Qardaş...

Balığın qulaqları yumuldu...

«Balıq öldü. Tez-tez. Gecikmək olmaz. O da... ölə.. bilər...»

Maşın qoşa qala qapıdan keçdi. Şəhər. Əlində ağac küçənin ortasında dayanıb yol tənzimləyən milisioner döyükmüş halda fit çaldı. Bəhruz heç məhəl qoymadı da. Adamlar qeyri-adi sürətlə uçan maşına baxıb çiyinlərini çəkdilər. Kimsə əlini silkələyə-silkələyə qaldırıb nəsə dedi. Ancaq o, fikir vermədi. İndi onun gördüyü yeganə şey düz, hamar yol idi, zarıyan yaralı idi...

«Xəstəxana. Budur, xəstəxana» – Kişiyə baxdı. – «Yox, hələ sağdır».

Ucadan, demək olar ki, lap qışqıra-qışqıra:

– Çatdıq, qardaş, – dedi. Elə bil, bu sözlərlə onun ürəyində ümid məşəli yandırmaq, burada, kabinənin içində quzğun kimi hərlənən ölümü ona yaxın buraxmamaq, yaralının ömrünü uzatmaq istəyirdi.

Maşın silkələnib dayandı. Bəhruz qapını açıb özünü yerə atdı, xəstəxanaya sarı qaçdı. Girəcəkdəki balaca otağın qənşərində kətilin üstündə əyləşmiş eynəkli qarı onun qabağını kəsdi:

– Olmaz, bala, xələtsiz olmaz.

– Xəstə var, xala, ağır yaralıdır. Kimsə maşınla vurub, qoyub qaçıb.

Qarının qırışmış üzü bir az da qırışdı, kirpikləri tökülüb seyrəlmiş xırda gözləri geniş-geniş açıldı:

– Ağır yaralı? Hanı, oğul?

– Orda, maşında. Tez, əldən gedir.

Arvad çox qoca idi. Kənardan baxana elə gələrdi ki, onun burdan durub orda oturmağa canında taqəti olmaz. Amma Bəhruzdan bu həyəcanlı sözləri eşidəndə arvad bir uşaq cəldliyi ilə tərpəndi. Çəkələklərini sürüyə-sürüyə qayıdıb budkaya qaçmaq istədi. Nə düşündüsə fikrini dəyişib, sağ tərəfdəki balaca pəncərəyə işarə ilə çığırdı:

– Balaxanım, ay Balaxanım! – Səs gəlmədi. Qarı uzünü Bəhruza tutub dedi: – Qəbul məntəqəsi oradır, oğul, sən irəli dur, gör ordadımı bu canıyanmış? Mən bu saat zəng eləyim həkimə... Bəlkə elə Balaxanım da onun yanındadır. – O, bunu deyib özünü budkaya saldı.

Bəhruz irəli gəlib yarıaçıq pəncərənin şüşəsini bərk taqqıldatdı. Pəncərə tamam açılıb yan divara dəydi. Miz arxasında oturub kitab oxuyan ağ xələtli, xurmayı saçlı, dolu bədənli qadın səksənmiş halda başını qaldırıb:

– Yavaş, a yoldaş. Mədəniyyətin olsun, – dedi.

– Yaralı var, bacım... – Bəhruz bu sözləri nə qədər tələşlə dedisə, Balaxanım bir o qədər soyuqqanlılıqla dinlədi. Qadının sifətində demək olar ki, kiçicik bir dəyişiklik belə duyulmadı. O, Bəhruzu heyrətə gətirə biləcək bir arxayınlıqla soruşdu:

– Nə olub ki?

– Maşın vurub, bacı.

– Hansı maşın? – Bəhruz Balaxanımın üzündəki donuqluğa bir təhər dözə bilərdi, ancaq səsindəki laqeydlik onu hövsələdən çıxartdı. O, əsəbi səslə qışqırıb:

– Bilmirəm! – dedi. – Yolda düşüb qalmışdı, qan aparırdı. Gətirdim...

Balaxanım onun qışqırığına başını qaldırıb:

– Sakit, vətəndaş! – dedi. – Bura sənin üçün küçə deyil, bazar deyil...

– O ölür, siz də başlayıbsınız...

– Ölməz, qorxma, – deyə Balaxanım yenə eyni soyuqqanlılıqla cavab verdi. – Aformit eləmək lazımdır, ya yox?

Bəhruz başını pəncərədən çəkdi. «Lənətə gələsən səni, kor şeytan ha».

– Ay yoldaş!..

Bəhruz cavab vermədi. Əllərində xərək olan iki qadının pillələrlə aşağı düşdüyünü görəndə sevindi. «Sağ ol, ay qarı! – deyə bayaqkı qoca arvada sarı boylandı; qarı da pillələrlə enənlərə baxırdı. Deyəsən yerişləri ona çox ləng göründü, odur ki, bir sümük, bir dəri olan uzun əlini irəli uzadıb harayladı:

– Tez olun, ayağınızın altında qarışqa qalmayıb ki....

Bəhruz onların qabağına qaçıb xərəyi əllərindən aldı:

– Cəld, bacı, cəld, – deyə çölə çıxdı.

Qadınlar onun dalınca tələsik maşının yanına gəldilər. Bir-iki dəqiqənin içində beş-altı adam yığışdı. Balaxanım özünü irəli verdi və sanki hökmünü Bəhruza bildirmək istəyirmiş kimi:

– Götürün! – deyə amiranə bir səslə dilləndi.

Bəhruz heç kəsə imkan vermədi, çevik bir hərəkətlə yaralını qucağına alıb xərəyin üstünə qoydu. Kişinin sifəti ağappaq ağarmışdı,

sinəsi çox asta-asta qalxıb-enirdi. O, ağrının şiddətindən dişlərini xırçıldadırdı.

– Ay Narıngül xala, bir az o yana dur, nə olub, yaralı-zad görməmisən? – deyə Balaxanım qapıçı arvadın qolundan tutub ehmalca kənara itələdi. Narıngül xala onun sözlərinə əhəmiyyət verməyib:

– Can, can, gör yazıq nə pis əzilib ey, – dedi.

Bəhruz Balaxanıma baxırdı. Bu baxış elə soyuq idi ki... O, çox kök idi, nədənsə Bəhruza elə gəldi ki, onun butün bədəni ancaq ətdir, onda ürək adlı şey yoxdur. Bir dəqiqə sonra bu fikri ürəyindən çıxarmaq istəyirdi ki, Balaxanım sürməli gözlərini dolandırıb üst-başı qana bulaşmış Bəhruzun üzərində saxladı və sonra xadimə qadınlara üz tutub yavaşca dedi:

– Bunun belə əl-ayağa düşməyindən görürəm ki, özü vurub!

Arvadlar Bəhruza baxıb dinmədilər. Narıngül xala Balaxanımı tərs-tərs süzüb dodaqaltı nəsə mızıldadı.

Xərəyi apardılar. Balaxanım da yayxana-yayxana onların dalınca getdi. İlk söhbətdən xoşuna gəlməyən bu qadına cavab vermək istəməyən Bəhruz yerində donub qalmışdı. Elə bil başına çəkiclə vurmuşdular. Taqətsiz halda yanını maşının ayaq yerinə qoyub oturdu. Papiros yandırıb sümürdü.

Narıngül qarı oğlanın Balaxanımın sözlərindən bulud kimi tutulduğunu görüb yaxın gəldi. O dillənməmiş Bəhruz soruşdu:

– Bu arvad nəçidir ana, burda?

– Doxturun köməkçisidir o, oğul.

– Yəni həkimdi də?!

– Hə, oğul, həkim olmayan yerdə deyir, mən də həkiməm. İynədən-zaddan vura bilir. Diliacının biridir. İlan çalsa sağalarsan, bu çalsa... çətin...

– ...

– Sənə dediyini eşitdim. Fikir vermə, oğul. Yaxşı eləyibsən, gətiribsən. Yoxsa çöldə qalıb ölənin biri idi. Adı nədir kişinin?

– Bilmirəm, ana... heç tanımıram. Birinci dəfədir, görürəm. Bir də nə fərqi var, insandır, vəssalam!..

– Sağ ol, oğul, ömrün uzun olsun, – deyə qarı ah çəkdi.

III

Kişinin huşu özündə deyildi. Nə gözlərini açır, nə də bir söz deyə bilirdi. Qanı dayanmırdı. Şəfqət bacıları onun qanlı paltarlarını dəyişdirib ağ tuman-köynək geydirmiş, cərrahiyyə otağındakı divana uzatmışdılar. Baş həkim Rasim Sultanzadə yaralını müayinə edirdi. Sol əlini dizinin üstünə qoyub xəstənin nəbzini yoxlayan həkimin çal qaşları altından baxan iri, ala gözləri yaralının qabarlı əllərinə dikilib qalmışdı. Ürəyi zəif vururdu. Çoxlu qan itirmişdi. Sultanzadə kişinin başını da diqqətlə yoxladı. Arxa tərəfdən, sıx qara tükün içindən qan sızırdı.

– Balaxanım!.. – deyə o, təkərli xərəyin sağ tərəfində dayanmış qadına müraciət etdi.

– Bəli, doktor...

– Ayaqlarından yapış, ehmallıca qoyaq cərrahiyyə çarpayısının üstünə.

Balaxanım iki qolunu irəli uzadıb yaralının ayaqlarından tutdu, Sultanzadə isə boynunun ardından və kürəyindən yapışdı... İkicə saniyə sonra yaralı əməliyyat çarpayısının üstündə uzanmışdı. Burnuna kəskin dərman qoxusu dəysə də, o, harada olduğunu kəsdirə bilmir, kəsik-kəsik nəfəs alır, zarıyırdı...

Həkim onun ağ köynəyini boğazına qədər qaldırdı, Sağ böyrü qan içində idi. Rasim Sultanzadə uzun barmaqlarını onun qabırğaları üzərində gəzdirib arabir tıqqıldatdı. Qaraqançır olan yerdə səs küyüldəyəndə həkim yanında dayanmış Balaxanıma dedi:

– Bu qabırğa zədələnib...

– Doktor, başından da çox qan axır. Balışa fikir verin, qıpqırmızı olub.

Həkim qüvvətli əllərilə yaralını yanakı çevirdi, başının arxasına baxdı. Sıx qara tükün arasından qan sızırdı.

– Qayçını mənə.

Balaxanım üzərinə cərrahiyyə alətləri yığılmış şüşə örtüklü stolun üstündən ağ, əyriağız qayçını gətirdi. Rasim üsulluca yaranın yan-yörəsindəki tükləri vurdu. Balaxanımın ucuna pambıq doladığı pinsetlə yaranın qanını təmizlədi, yod sürtdü. Sonra yaranı xırçıltı ilə tikdi və sarıdı.

– Laboratoriya açıqdır?

– Bəli, doktor.

– Qanını müayinə etmək, sonra qan vurmaq lazımdır. Çoxlu qan itirib.

Balaxanım getdi, çox keçməmiş qayıtdı. Bir azdan yaralıya qan vuruldü.

Sultanzadə kişinin əzələli qoluna, enli sinəsinə və sağlam sifətinə baxıb Balaxanıma:

– Canı sağlamdır, qüvvətlidir, yoxsa indiyə... – dedi.

Balaxanım gözləri yol çəkə-çəkə həkimin dediyini təsdiq elədi, ürəyindən isə belə keçirtdi: «Kişi belə olmalıdır. Yoxsa mənim rəhmətlik ərim təki? İsklet!».

Həkim qan vurulandan sonra yaralının nəbzini bir də yoxlayıb:

– Balaxanım, bunu onuncu palataya – üç adamlıqa aparın, – dedi. – Gözün də üstündə olsun. Görün yanında sənəddən-zaddan nəyi var. Ünvanını-filanını öyrənin, adamlarına xəbər verin. Bildin?!

– Bildim, doktor...

IV

Bəhruzun gözü pillələrdə idi. Bəlkə bir xəbər gətirən oldu. Gələn yoxdu. Səbirsiz halda durub gəzinməyə başladı.

Narıngül xala Bəhruzu görüb:

– Hələ burdasan, oğul? – dedi.

– Hə. Dedim gözləyim görüm yazığın vəziyyəti necədir. Bayaqdan gözləyirəm. Bunlardan da, bir cavab yoxdur. Yaman nigaranam.

– Buranın baş doxturu ki, var ey, Sultanzadədir famili, bilirsən nə doxturdur? Doxtur döyül ey, loğmandı, loğman. Neçə dəfə öz gözümnən görmüşəm, yanına ölü gətiriblər, diri aparıblar. Belə doxturdu bizim İrasim.

Qarının sözləri Bəhruzun ürəyini xeyli toxdatdısa da, nigarançılıq onu rahat buraxmadı.

– Mənə bir xələt ver, ana!

– Neynirsən, yuxarı çıxırsan?

– Hə.

Qarı kirpiksiz gözlərini Bəhruzun üzünə dikib bir an fəhmlə baxdı. Bəhruza elə gəldi ki, Narıngül qarının gözləri bayaqkına nisbətən işıqlıdır, nurludur. Arvad gülümsündü, dodağının altında nəsə pıçıldaya-pıçıldaya gedərək içəridən xələt gətirib Bəhruza verdi.

– Sağ ol, ana.

Bəhruz xələti çiyninə atıb pillələrlə üzüyuxarı qalxmağa başladı.

Qarı Bəhruzun ağır, ləngərli yerişinə, iri gövdəsinə, boy-buxununa arxadan fikir verib:

– Xata-baladan uzaq olasan, oğul, – dedi.

Onlar bu gün, cəmisi yarım saat bundan qabaq ilk dəfə üz-üzə gəlmişdilər. Ancaq Narıngülə elə gəlirdi ki, bu sürücü oğlanı çoxdan, lap çoxdan tanıyır, onun xasiyyətini də, ürəyini də beş barmağı kimi bilir.

«Əcəb yaxşı adamdı! Gör necə canıyananlıq eləyir?! Elə bil, qardaşıdı, qohumudu, ya nəyidi? Bu oğlan lap mənim bədbəxt balama oxşayır. Bu da onun kimi özünü özgələr üçün oda-közə vurandı. O yazıq qəməndirini qorumaq üçün döşünü qızıl güllə qabağına vermə-

dimi? Eh, hərdən fikirləşirəm ki, ömürə etibar yoxdu, dünyanı tutub qiyamətə gedən deyiləm; səksən, doxsan, bir gün yoxsan. Bir gün mən də... Fikirləşirəm ki, onda məni yerdən götürən olacaqmı? Yox, – deyə qarı arabir ürəyində baş qaldırıb ruh düşkünlüyü əmələ gətirən bu kövrək hissə qətiyyətlə etiraz elədi. – Yox, mən səhv eləyirəm. Dünya gözəl, xeyirxah adamlarnan doludur. Dünya niyə, axı? Elə dörd-bir yanımızı niyə demirsən? Bax, tanımadığı, adını bilmədiyi bir insanın dərdilə əsim-əsim əsən o üst-başı qanlı oğlan kimi adamlar azdımı?».

Qarı belə düşünə-düşünə gümrah addımlarla gəlib qapının ağzında, kətilin üstündə əyləşdi. Xəstə yanına gələnlərə gülərüzlə xələt verdi, gülərüzlə qarşıladı, gülərüzlə yola saldı...

...Dəhlizdə gəzinən çəlikli, pijamalı, başı sarıqlı xəstələr Bəhruza diqqətlə baxırdılar. O, bunu aydınca hiss eləyir, ancaq fərqinə varmırdı. Nəhayət, kolyaskada oturmuş, iki qıçı da gipsə salınmış ahıl kişi gözlərini onun paltarından çəkməyəndə o, hər şeyi başa düşdü: sən demə, adamlar onun qanlı paltarına baxırmışlar.

Xələtin ətəklərini tutub yaxşıca bürünmüşdü ki, kimsə onu səslədi:

– Ay yoldaş!

Bəhruz geri dönüb baxdı. Çağıran Balaxanım idi.

– Mənimləsiniz?

– Hə, səninləyəm. Hələ də buradasan? Mən dedim yəqin çıxıb getdin.

– Yox, hələ getməmişəm. – Bəhruz ağızucu cavab verdi.

Balaxanım onu pəncərənin qənşərinə çəkdi, xələtinin cibindən qələm və dörd bükülmüş kağız çıxartdı.

– Bayaq söhbətimiz yarımçıq qaldı axı.

– Hm...

– Adınız?

– Bəhruz, – deyə o, Balaxanımın suallarını gözləməyərək birbaşa familiyasını, atasının adını, hansı idarədə işlədiyini, ev ünvanını söylədi.

– Maşınınızın nömrəsi AF-13–13-dür, eləmi?

– Bəli, düz götürübsünüz!

– Kinayə ilə danışırsan?

– Yox.

– Vəzifəmizdir, yoldaş!

Bəhruz qadının ağ sifətinə, seyrək, yanları alınmış qaşlarına diqqətlə fikir verirdi. Onun bayaq dediyi söz köz olur, Bəhruzu yandırıb-yaxırdı. «Özü vurub!» Ona cavab vermək, belə düşünməkdə tamam haqsız olduğunu söyləmək, başa salmaq lazım idi. Sonra: «heç bununla ağız-ağıza verib danışmağa da dəyməz!»– deyə fikrindən vaz keçib uzaqlaşdı. Qabağına çıxan başı sarıqlı oğlandan soruşdu:

– Eloğlu, Sultanzadənin kabineti hardadır?

– Odur, lap o ucda, sağdakı otaqdır – deyə oğlan geri çevrilib dəhlizin o başını göstərdi. Sonra özü də ona qoşulub həkimin otağının yanına gəldi:

– Bax, odur Sultanzadə!

– Sağ ol, – deyə Bəhruz təşəkkür etdi.

Həkim Sultanzadə xəstəxananın geniş, hasarlı həyətindəki yaşıl bağa açılan pəncərənin qabağında durmuşdu, əllərini sinəsində çarpazlayıb bayıra baxırdı. Küknar ağaclarının yarpaqlarına qonmuş toz-torpağı yağış yuyub təmizləmişdi; onlar sanki bir az da yaşıllaşmışdılar; göz baxdıqca dincəlirdi.

Radioda konsert idi. Elə həzin, elə gözəl bir nəğmə oxunurdu ki... Xanəndə qız şairin də, bəstəkarın da ürək çırpıntılarını qəlbinin dərinliklərindən qopub gələn yanıqlı səslə təbiətin, insanların qulağına pıçıldayır, pıçıldayırdı:

«Sevə-sevə, duya-duya yaşayaq...»

Həkimin arxası qapıya sarı olsa da, duruşundan hiss olunurdu ki, fikirlidir, nəsə düşünür. «Xəyaldan ayırmaq insafsızlıq olar».

Qıymadı, onu fikrindən ayırmağa qıymadı. Bir dəqiqəmi, üç dəqiqəmi keçdi. Mahnı uzaqlaşan bir xəyal kimi əriyib susdu; xanəndə qızın məlahətli səsi sap kimi incəlib, nəhayət, qırıldı. Yalnız bundan sonra Bəhruz ayağını içəri qoydu.

– Doktor...

Sultanzadə geri çevrildi. Bəhruz üz-gözündən nuranilik yağan, boy-buxunlu, gur saçları çallaşmış gümrah bir adamla üz-üzə dayandı. İri, qonur gözləri sakit-sakit baxırdı. Bir anlığa nə üçünsə Bəhruza elə gəldi ki, bu adamı dünyada heç nə, ən dəhşətli hadisə belə sarsıda bilməz, onun sakit baxışları heç zaman indiki halətini itirib heyrət və təəccüb ifadə edən bir görkəm ala bilməz. O, mehriban bir əda ilə gülümsündü və:

–Siz... mənim yanıma gəlmisiniz? – deyə həlim bir səslə soruşdu.

– Bəli, doktor...

– Buyurun, əyləşin, – deyə Sultanzadə sol əlini uzadıb divanı Bəhruza göstərdi. – Xahiş edirəm, əyləşin.

– Sağ olun, doktor, oturmayacağam...

– Bəs mənə nə qulluğunuz? – deyə doktor maraq dolu gözlərini Bəhruzdan çəkmədən çox astaca, səssiz-səmirsiz keçib stulunda oturdu. – Eşidirəm sizi!..

Bəhruz şkafın yanında ayaq üstə dayandı. – Doktor... mən... bilmək istəyirdim... indi gətirilən yaralı...

– Maşın vuranı deyirsiniz? –Bəli, doktor... mən...

– Siz onun nəyisiniz?

– Mən? Mən heç nəyi, doktor, – deyə Bəhruz onun üçün çox gərgin keçən bu saat, saat yarım ərzində birinci dəfə gülümsündü. – Onu bura mən gətirmişəm.

– O şofer... sizsiniz?

– Bəli, doktor.

– Bəs, belə de!.. – Sultanzadə səsini uzada-uzada həmin sözləri bir də təkrar etdi. – Bəs-s belə-ə d-e-e!.. – Sonra qarşısında dayanan adamı başdan-ayağa diqqətlə süzdü.

Həkim adını soruşdu. Tanış oldular. Bəhruz narahatlığını gizlədə bilmirdi.

– Necədir, doktor? Ümid varmı?

Doktor xəfifcə gülümsədi:

–Qorxma, oğul.

– Ölməz ki?

– Yox, canım?! Ancaq çoxlu qan itirib. Başı iki yerdən zədələnib. Qabırğasının da biri çatlayıb. Əgər bir az da gec gətirilsəydi, ölə bilərdi. Çox sağ olun, Bəhruz. Onu siz xilas elədiniz.

– Nə danışırsınız, doktor? Bu adicə bir işdir, insanlıq borcumuzdur, doktor, – deyə Bəhruz hərarətlə cavab verdi.

– İnsanlıq borcu. Yaxşı sözlərdir, Bəhruz. Qızıl suyu ilə yazılası sözlərdir, – deyə Sultanzadə təmkinlə dilləndi. – Ancaq bunu hamı başa düşürmü? Hamı öz insanlıq borcunu ödəyirmi?! Elə adamlar var ki, gözünün qabağında başqasının cibinə girirlər, kürəyinə bıçaq saplayırlar, üzünü o yana çevirir, özünü görməməzliyə vurur. Bunlar öz dərisini qoruyan, başını cəncələ salmaqdan qorxan, ancaq özünü düşünən adamlardır. Belələri var, lakin xoşbəxtlikdən az var, çox az!

– Düz deyirsiniz, doktor – Bəhruz nə üçünsə Qulamı xatırladı, ağzını doldurub onun bu yaralını yolun ortasında qoyub qaçmasından danışmaq istədi, ancaq susdu, çünki səbəbini, əslini bilmədiyi bir söz-söhbəti dilinə gətirmək Bəhruzun adəti deyildi.

– Yaxşı, doktor, mən arxayın gedə bilərəm? – deyə Bəhruz təzədən sözü yaralının üstünə gətirdi, – lap arxayın?!

– Əlbəttə! Lap arxayın!

– Sağ olun, doktor. Yazıqdır, deyirəm. İndi yəqin arvadı, uşağı....

– Elədir. Yox, siz lap arxayın gedə bilərsiniz. Mən bizim Balaxanıma tapşırmışam...

– Balaxanıma?.. O kök, ağ qadına?

– Bəli. Necə məgər?

– Siz ona xəstə uspurd olursunuz?

– Bəli.. – deyə doktor Bəhruzun sözlü adama oxşadığını, nəsə demək ietədiyini duyub sual dolu nəzərlərlə ona baxdı. – Necə ki?

Bəhruz doktorun sualına cavab verməyib yenə soruşdu:

– Siz onu, Balaxanımı yaxşı tanıyırsınız, doktor?

Doktor güldü. Üzündə mehriban, təqdiredici bir ifadə yarandı və qəribə nikbinliklə:

– Yox – dedi, – o qədər də yaxşı tanımıram...

V

Rasim Sultanzadə hələ də öz daxili aləminə qapanıb düşünürdü. Bəhruz getmişdi, amma doktora nədənsə elə gəlirdi ki, o getməyib, elə burada, qabağında dayanıb, birinci dəfə üz-üzə gəldiklərinə baxmayaraq onunla çəkinmədən, kişi kimi açıq söhbət edir.

«Belə adamlar heç şeydən qorxmazlar, həqiqəti deməkdən çəkinməzlər. Başqalarına yalan danışmaz, hiylə gəlməzlər» deyə doktor Bəhruz barədə ürəyində götür-qoy edirdi. Balaxanım çəkələklərini döşəmədə səsləndirə-səsləndirə doktorun kabinetinə daxil olanda o, xəyaldan ayrıldı.

Doktor başını qaldırıb:

– Necədir yaralı? – deyə soruşdu.

Balaxanım divanın üstə əyləşdi, arxayın-arxayın:

– Elə elədir, doktor! – dedi, – zarıyır.

– Cibindən sənədi-filanı çıxdımı?

– Arayış tapıldı. Sement zavodunda fəhlə işləyir. Arayışı uşaq bağçasına təqdim etmək üçün alıb...

– Deməli, ailəsi, uşaqları... – deyə, həkim mənalı-mənalı başını tərpətdi. Ani sükutdan sonra o soruşdu:

– Adı nədir yaralının?

– Qədir Fərəc oğlu.

Sultanzadənin gözləri yol çəkdi. Bir azdan sonra o, nəzərlərini ağır-ağır qaldırıb:

– Ailəsini tapmaq lazımdır – deyə qayğılı-qayğılı dilləndi. Balaxanım:

– İndi aşağı düşüb telefonla öyrənəcəyəm! – dedi və sonra ciddi bir əda ilə soruşdu:

– Bu şoferdən sizin ağlınız nə kəsir, doktor?

– Nə barədə, Balaxanım?

– Belə!.. Bir cür adama oxşayır, doktor. İndi palataya gəlmişdi, kişinin çarpayısının yanında durub baxdı, baxdı, sonra çıxıb getdi. Mənə də bir söz demədi. Özünü bir təhər aparır, düzü, mən ondan şübhələnmişəm...

– Nəyindən?

– Siz onunla söhbət elədiniz?

– Bəli, necə ki?

– Dedimi ki, bəs bunu ayrı maşın vurub, mən də gətirmişəm, hə?

– Bəli.

Balaxanım güldü, qızıl dişlərinin şöləsi nazik, yaraşıqlı dodaqlarına düşüb əks elədi.

– O dedi, siz də inandınız? Siz necə də hər şeyə tez inanırsınız, doktor! Sizi balaca uşaq da aldada bilər...

Doktor heyrətlə gözlərini qırpdı.

– Nə demək istəyirsən, Balaxanım?

– Doktor...siz ona, o şoferə yaxşı-yaxşı fikir verdiniz, ya yox?

– Verdim.

– Bir şey hiss eləmədiniz? Görmədiniz o, necə hə yəcanlıdır? Ağzında sözünü danışa bilmirdi, uçunurdu.

– Sən bununla nə demək istəyirsən ki?

Balaxanım nazik qaşlarını yuxarı dartıb gözlərini süzdürdü, böyük bir şey kəşf eləmiş alim ədasıyla astadan dedi:

– Mənə elə gəlir ki, kişini o özü vurub, doktor. Yoxsa belə əl-ayağa düşməzdi. Qohumu deyil, qardaşı deyil, atası atasını tanımır, babası babasını. Ona nə düşüb ki, belə canıyananlıq eləyir? Qorxur ki, tutub basalar dama...

Bu sözləri eşidəndə Sultanzadə dəhşətli bir şey görürmüş kimi gözlərini geniş açdı, qalın, çatma qaşları geniş alnının ortasına qalxdı. O, məzəmmətedici nəzərlərlə Balaxanıma baxıb:

– ...

– İnsana inanmaq lazımdır, Balaxanım, –dedi. – Hər cür kağıza, yoxlamaya, imza və möhürə inandığından daha çox insanın özünə, onun dediyi ilk sözə inanmaq gərəkdir.

– Əgər insan yalan desə, onda necə? Ona da inanmaq lazımdır?

– Xeyr, mən inanıram ki, insan zatən həmişə düz söz deyir. Adam o zaman yalana, hiyləyə əl atır ki onun düz sözünə, sidq dildən dediyi, bəzən and içib aman elədiyi bir şeyə heç kəs inanmaq, yaxud əhəmiyyət vermək istəmir, bir parça kağız canlı bir adamın dediyindən çox-çox etibarlı sayılır. Bax, ancaq bu zaman insan yalana, hiyləyə əl atır. Çünki o, məcbur olur. Elə deyilmi, Balaxanım? İnsana inanmamaq onun mənliyini, ləyaqətini təhqir eləmək deməkdir, onu alçaltmaq deməkdir, onu yalançılığa öyrətmək deməkdir...

Həkim bu sözləri elə bir tərzdə dedi ki, Balaxanım bunun üstündən heç nə danışa bilmədi.

Sultanzadə dərindən ah çəkdi. Balaxanımın soyuq, ürəksiz sözləri Sultanzadəni yaman sarsıtmışdı. Elə bil onun təsəvvüründə, xəyalında gözəl, nəcib duyğulardan, insani hisslərdən yoğrulmuş işıqlı bir dünya uçulub dağılmışdı. Beş-on dəqiqə əvvəl doktorun ürəyi necə də fərəhli, insanı yaşayıb-yaratmağa çağıran dadlı duyğularla çırpınırdı.

Amma indi... Budur, Balaxanım gəldi, hər şeyi soyuqqanlılıqla, rəhmsizcəsinə vurub dağıtdı, qarışdırdı...

«Baxırsan gözəldir. Ağ gərdəni, dolu, mütənasib bədəni, yumşaq, xurmayı saçları... Ancaq görünür, gözəllik hələ həssaslıq demək deyil, insanlıq demək deyil.» Baş həkim bunları ürəyindən keçirə-keçirə əl atıb stolun üstündəki qutudan siqaret götürdü, yandırıb bir qullab vurdu: elə bu an bayaq Bəhruzun şax-şax: «Siz onu yaxşımı tanıyırsınız, doktor?» sözlərini, özünün ona cavab verməkdə çətinlik çəkdiyini xatırladı və «Deyəsən yavaş-yavaş tanımağa başlayıram» deyə düşündü.

Həkim papirosu sümürüb yenə sinə dolusu ah çəkdi.

Nazik tüstü təbəqəsi burula-burula havaya qalxdı, yayılıb seyrəldi və Balaxanım ilə onun arasında tül pərdə kimi asılıb qaldı.

VI

Balaxanım həkimin yanından qanıqara çıxdı. Qəbul otağına gəldi. Məlumat kitabından Qədirin iş yerinin telefon nömrəsini axtarmağa başladı. Tapdı. Nömrəni yığdı.

– Allo, sement zavodudur?

Uzaqdan xırıltılı qadın səsi cavab verdi:

– Bəli, bəli.

– Bilirsiniz... bizim xəstəxanaya bir yaralı gətiriblər... maşın vurub... Sizin işçidir.

Sement zavodundan danışan qadın aşkar hiss olunan həyəcanla:

– Kimdir? Adı nədir? – deyə soruşdu.

– Adı?.. – Balaxanım arayışı gözünə yaxın tutüb oxudu. – Qədir, Qədir Fərəc oğlu.

– Oy, oy!.. – deyə, qadın əlini ülgüc kəsmiş adam kimi ufuldadı. – Deyirsiniz maşın vurub? Vəziyyəti necədir?

– Vəziyyəti ağırdır...

– Heyif, heyif. Heç bilirsiniz o necə gözəl insandır, necə gözəl insandır!

Balaxanım üz-gözünü qırışdırdı:

– Bizə onun necə insan olmağı lazım deyil, xanım, – dedi. – Ünvanı, telefonu lazımdır.

Cavab ağır gəldi. Əgər dəstək müqabil tərəfdəkini göstərə bilsəydi, o zaman Balaxanım sement zavodundan danışan arvadın necə də narazılıqla başını buladığını aydın görər, baxışlarından: «Nə əti acı arvaddır?» sözlərini aşkar oxuyardı.

İncik səs sement zavodundan cavab verdi:

– Bir dəqiqə... gözləyin...

Dəstək yerə qoyuldu. İki dəqiqə keçməmiş qadın Qədir Fərəc oğlunun telefonunun nömrəsini dedi və soruşdu:

– Hansı xəstəxanada yatır?

Balaxanım xəstəxananı qadına nişan verdi. O Balaxanıma təşəkkür elədi.

Balaxanım dəstəyi yerə qoymadan Qədirin evinin telefon nömrəsini yığdı:

– Kimdir danışan?

– Sevil, – deyə beş-altı yaşlı qız uşağı cavab verdi.

– Sən Qədirin qızısan?

– Hə. Bəs sən kimin qızısan?

Balaxanımı Sevilin bu sualı əsəbiləşdirdi.

– Qız, bura bax, uzunçuluq eləmə.

Qız mızıldadı, görünür, arvadın əsəbiliyi onu çaşdırdı, sonra sıxıla-sıxıla:

– Sən soruşdun, mən də soruşdum da, – dedi.

– Lənətə gələsən, kor şeytan ha. İşə düşmədik. Ay qız, evdə səndən başqa kim var?

– Qardaşım!

– Onu çağır gəlsin telefona. Sənlə söz güləşdirməyə vaxtım yoxdur.

Sevil şən-şən güldü:

– Axı, qardaşım balacadı, nə yeriyə bilir, nə danışa bilir!

– Əstəğfürullah! Qız, anan hanı?

– Bazara gedib.

– Gələndə denən ki, atanı maşın vurub, bir nömrəli xəstəxanadadır, gəlsin. Yaxşı?

Daha Sevildən cavab gəlmədi...

Balaxanım milis idarəsini də məsələdən agah elədi, əhvalatı danışıb maşının nömrəsini, sürücünün iş yerini, adını, familiyasını xəbər verdi.

VII

Tikinti meydançasında qızğın iş gedirdi. Qaldırıcı kran sağa-sola hərəkət edir, uzun boğazını irəli uzadıb, ikinci mərtəbəsi qurtarmaqda olan binanın o tərəf-bu tərəfinə daş verirdi.

Qulamın maşını daş qalağının yanında dayanmışdı. O, kapotu qaldırıb motorun nəyinisə qurdalayırdı. Bəhruz maşını dal-dalı verərək onun tuşunda saxladı. Kabinadan başını uzadıb:

– Qulam, – dedi. – orda neyləyirsən?

– Heç. Motoru təmizləyirəm.

Bəhruz:

«Motoru təmizləmək asandır, ancaq...» – deyə düşündü.

– Ziyadxan səni deyəsən yaman yaxalamışdı.

– Hə...

– Bura bax, ə? – deyə Qulam Bəhruzun ağır dindnyini və pərt olduğunu görüb dikəldi. – Niyə qanın qaradır? Yoxsa Ziyadxan ikidən-üçdən qopardıb, ona görə?!

– Yox, əşi... Sən də...

– Bəs yaxşı, nə olub?

Bəhruz Qulamın düz gözlərinin içinə baxdı:

– Bayaq döngədə düşüb qalmış kişini görmədin, Qulam? – deyə boz-boz soruşdu.

Qulam Bəhruzun gözləmədiyi bir arxayınlıqla və dərhal cavab verdi:

– Gördüm!

Bəhruz qulaqlarına inanmırmış kimi gözlərini döydü və o sözü, o bircə kəlməni bir də eşitmək istədi, uzada-uzada soruşdu:

– Gördün??!

Qulam heç şey olmamış kimi gülümsünərək:

– Gördüm! – dedi, – Necə bəyəm?

– Bəs niyə... niyə qoyub qaçdın? – Bəhruzun səsi titrədi.

– Tövbəliyəm, qardaş, – deyə Qulam yenə laqeydliklə cavab verdi. – İlan vuran ala çatıdan qorxar, Bəhruz!

Ani olaraq susdular. Yad adamlar kimi bir-birinə baxdılar.

– Mən başa düşmədim. Səndə söz var deyəsən, Qulam.

– Eh, ay Bəhruz. İndi durub sənə danışacağam, oxuduğun kitablardakı bütün yaxşı cümlələri döşəyəcəksən qabırğama. O ki var, deyəcəksən. Çünki sən kitab adamısan. Kitablarda oxuduqlarınla yaşayırsan. Sənin həyatdan az xəbərin var, Bəhruz, çox az acığına gəlməsin a. Demə ki, Qulam mənə cip-cip öyrədir.

– Yaxşı, uzatma, agah elə görüm, bu nə məsələdir, Qulam? Danış, danış, – deyə Bəhruz az qala yalvardı.

Qulam əlini əski parçası ilə silə-silə dedi: – Üç il bundan qabağın söhbətidir, Bəhruz. Yolnan gedirəm. Saqlığına, kefim kök, damağım çağ. Papağı yan qoymuşam, özümçün oxuyuram. Saatda da altmış-yetmiş sürürəm. Birdən elə bil zalım oğlu yerdən peyda oldu, ya göydən düşdü, bilmədim. Görürəm bir cavan oğlan qabağımdan yolu keçmək istəyir. Adə, ay aman. Tez ayağımı basdım əyləcə. Dedim, zalım oğlu məni də bədbəxt elədi, özünü də maşın sürüdü. İnsa-

fən, oğlan özü də cəld tərpəndi, maşının qabağından qaçdı. Ancaq qaçanda ayağı şalvarının gen balağına ilişdi, üzü üstə yıxıldı. Maşının yeli də bu yandan vurdu, bir az süründü. Günah özündə idi zalım oğlunun. Özü mənim yoluma keçmişdi. Mən saxlamayıb gedə bilərdim. Ancaq yazığım gəldi. Tezcənə düşdüm, qaldırdım. Burnu asfalta dəyib qanamışdı, dizinin gözü də deyəsən əzilmişdi. Yeriyə bilmirdi. Götürüb qoydum kabinaya. Kənd uşağı idi. Şamxordandı. Qəribə bir adı vardı. Tiflis. İmtahana gəlmişmiş. Səhər imtahan verəcəkmiş. Düşdüyü yeri filanı soruşdum. Dedi, məni qardaşımın yanına apar. Qardaşının adı İdrisdi. Politexniki institutda – budey, bu görükən binada oxuyurdu. Dedim, hə, neynək, apardım.

Qardaşım sənsən, bu İdris qırsaqqız olub yapışmadı yaxamdan?! Əvvəl üstümə bir xoruzlandı. Dedi ki, qardaşımı vurubsan; o, imtahana gedəcəkdi. Qəbul olunacaqdı, oxuyacaqdı, nə bilim diplom alacaqdı... Bilirsən də, o Molla Nəsrəddinin əhvalatı kimi... Dedi ki, səni tutduracağam. Dedim ədə, allaha bax, tarıya bax. Dedi yox ki, yox. Qırxdı, biri əskik döyül. Dedim, ə, Tiflis, səni mən vurmuşam? Allahın varsa, de! Tiflisin üstə İdris necə göz ağartmışdısa o da durdu üzümə. Qərəz milisə düşdüm. Məni çox çək-çevirə saldılar. Çox orabura apardılar. Düzü ki, incidim!.. – Qulam söhbətini qurtarıb bir papiros yandırdı. – İndi bildin niyə tövbə eləmişəm? Bax, elə buna görə! O vaxtdan söz vermişəm ki, nəinki başqaları vuranı, nəinki öz günahı ucundan maşının yelilə yıxılıb zədələnəni, hətta, özüm vurub xurd-xəşil elədiyimi belə götürməyəcəyəm! Qoy nömrəmi yazsınlar, qoy tutub damlasınlar, razıyam. Ancaq götürməyəcəyəm. İstəyir, mən ölüm, lap yüzü böyür-böyürə tirrənsin. Heç belə gözümün ucuynan da baxmayacağam.

Bəhruz fikrə getmişdi. Bu söhbət onu elə tutmuşdu ki, Qulamı tamam yaddan çıxartmışdı, İdris – tanımadığı, görmədiyi İdris bütün varlığı ilə gəlib onun gözləri qarşısında dayanmışdı.

– Yaramaz! – deyə o, birdən səsləndi. Qulam ciyərlərnnə çəkdiyi tüstünü havaya üfürüb qaşlarını dartmış halda:

– Kiminləsən, ə? – deyə soruşdu. – Mənə deyirsən yaramaz?

Bəhruz cavab vermədi. İti addımlarla uzaqlaşıb maşının yanına gəldi. Fikirli-fikirli kabinaya qalxdı.

«İdris adam öldürməyib, oğurluq eləməyib. Onu tutmaq da olmaz. Amma o, qatildir. O, insanlıq öldürub, xeyirxahlıq öldürüb, inam öldürüb!» Bu yerdə nə üçünsə Bəhruz bu qış vəfat eləmiş qonşuları Əsgər kişini xatırladı. O, neçə müddət idi xəstə yatırdı. Həkimlər böyük oğluna, arvadına xəlvət başa salmışdılar ki, kişi xərçəng xəstəliyinə tutulub. Sağalıb bir də yorğan-döşəkdən durmağına ümid yoxdu. Gündən-günə zəifləyir, üzülürdü. Gözləri çuxura düşmüşdü. Ancaq kişi elə nikbin idi ki, ölüm fikrini ürəyinə belə gətirmirdi. Balalarını başına yığıb ümidlə:

– Qışın çıxmağına az qalır, – deyirdi. – Bu gün-sabah yaz, yay gəlir. Onacan mən də yaxşılaşaram, ayağa duraram. Köçərik bağımıza. Dənizə gedərik, çimərik. Mən də uzanaram kəhraba kimi qumun üstündə, gün vurar, bütün azar-bezarım canımdan çıxar...

Günlər, həftələr beləcə keçirdi. Kişi bu ümidlə yaşayırdı. Quruca nəfəsi qalmışdı, ancaq inam onu yaşadırdı.

Bir gün... Əsgər kişinin yeddi yaşlı oğlu, həkimdən eşitdiyi o məşum sözü atasının yanında dilinə gətirdi.

– Ata, xərçəng nədi? O gün doktor əmi anama deyirdi ki, sən xərçəng olmusan. Düz deyir?

Kişinin çuxura düşmüş gözləri tərpəşdi, heyrət və qorxu ilə böyüdü, parladı və sonra... sanki birdən-birə öz olan-qalan işığını da itirdi. Heç nə demədi. Susdu, dərindən köksünü ötürdü. Sanki onun canı da, ümidi də, inamı da bu ahla onu tərk elədi. Oğlu, öz doğmaca oğlu onun inamını öldürmüşdü. Səhəri kişi özü öldü...

Bəhruzun nəzərində Qulam da öldürülmüşdü. Əsgər kişi kimi. Onu oğlu öldürmüşdü, Qulamı İdris. Düzdür, Qulam gəzirdi, maşın

sürürdü, işləyir, adamlar arasında yaşayırdı. Ancaq o, əslində diri ölü idi, diri ölü...

İş icraçısı Tağının acıqlı səsi Bəhruzu xəyaldan ayırdı:

– Adə, Bəhruz?

– Nədi, Tağı?

– Adə, yatıbsan, nədi, maşında?

– Yox.

Tağı yaşı əllini haqlamış, ucaboy, çalsaç, göygöz bir kişi idi. O, kabinanın qapısı ağzına gəldi. Gözlərinə inanmırmış kimi diqqətlə Bəhruza fikir verdi:

– Adə, içib eləməmisən ki?

– Yox, Tağı.

– Adə, bəs hardasan? Hay? Bu neçənci reysindi, adə?

– Üçüncüdür, yoldaş Əsgərov, – deyə Bəhruz yorğun-yorğun cavab verdi.

Tağı əlini havada yellətdi:

– Bəh, bəh! Adə, bunnan kommunist əməyi qabaqcılı olmaq istəyirsən? İclasda danışanda ağzuva çullu dovşan sığışmır. Odey, bax, Qulam onuncu reysi gətirdi. Sən isə...

– Bir iş düşmüşdü, Tağı.

– Nə iş, adə? Yoxsa xalturaya-zada getmişdin?

– Yox, Tağı.

– Bəs nə işdi o?

Bəhruz Tağının xasiyyətinə bələddi. Onunki iş idi. Yaxşı işlə, atasına söy, sənnən haqq-hesabı olmazdı.

Bəhruz güman eləyirdi ki, nə üçün gecikdiyinin səbəbini açıb deyəndə Tağı onu danlamaz. Lakin Bəhruzun gözlədiyi kimi olmadı. Tağı əhvalatı eşidən kimi dilxor oldu və özündən çıxdı.

–Adə, sən «iskori pomoşsan», nəsən bəgəm? Səni yaralı-zad daşımağa göndərmişik, ya daş daşımağa? Sən ölmüyəsən, üç gündən sonra iclasdı, işi «sarvat» elədiyinə görə sənə bir yağlı töhmət...

– Hadisədir, Tağı, rast gəldi. Vicdanım...

Tağı onun sözünü kəsdi:

– Adə, qoy oturmuşuq, mən ölüm. Vicdan nədi, zad nədi? Məndən, səndən iş istəyirlər bu saat, vicdan yox. Hökumətin bu boyda maşınını ora-bura sürmək olmaz, Bəhruz. Hələ gör neçə gün də avara olacaqsan.

– Niyə, Tağı?

– Adə, sən elə danışırsan, elə bil bu saat göydən düşübsən. Bilmirsən ki, belə hadisəyə rast gələndə milis-filan gəlməmnş onu yerindən tərpətmək olmaz. Gərək onun şəklini çəksinlər, nə təhər vurub, nə təhər yıxılıb, nə bilim day nə. Bilmirsən qayda-qanunu?

– Bilirəm, Tağı. Ancaq milis gəlincə o kişi ölə bilərdi!

– Əh, ölə bilərdi, ölə bilərdi. Sənə nə ölə bilərdi! Bir də bura xəstəxana döyül; sən də «iskori-pomoş» sürmürsən. Bizə bu saat daş lazımdır. Binanı ayın axırına qədər tikib qurtarmalıyıq, təhvil verməliyik. Yoxsa briqadamız filan qədər premya itirəcək.

İş vaxtı qurtarırdı. Fəhlələr önlüklərini, əlcəklərini, kombinezonlarını çıxarır, iri çənin yanına gəlib zarafatlaşa-zarafatlaşa yuyunurdular. Qaldırıcı kranda, o «hacıleylək yuvasında» işləyən oğlan «Bülbül» mahnısını zümzümə edə-edə aşağı düşürdü.

Tağı daha nəsə deyirdi, Bəhruz ona baxırdı, ancaq sözlərini əməlli başa düşə bilmirdi, çünki fikri ayrı yerdə – tikinti idarəsinin geniş dəhlizindəki yaraşıqlı «şərəf lövhəsi»ndə idi. İdarənin bütün briqadalarında çalışan ən yaxşı işçilərin– əmək qabaqcıllarının iri şəkilləri o lövhədən asılmışdı. Tağının şəkli birinci cərgədə idi.

«– İşinə görə layiqdir, – deyə Bəhruz dalbadal üyüdüb tökən Tağıya baxa-baxa düşünürdü. – Ancaq gərək tək işinə görə adamı «şərəf lövhəsi»nə vurmayalar, irəli çəkməyələr. Onun vicdanına da, ürəyinə də, insanlığına da baxalar, sonra!»

VIII

Bəhruz evin qabağında taksidən düşüb tez özünü bloka saldı. Cəld addımlarla beşinci mərtəbəyə qalxdı. Qapının zənginn basdı.

– Atam gəldi! – deyə Toğrul sevincək anasının yanına, mətbəxə qaçdı. Xatirə mətbəxdə xörək hazırlayırdı.

Qızarmış soğanın xoş iyi uzaqdan adamı vururdu. Xatirə əlində qaşıq gəlib qapını açdı. Bəhruz evə keçdi. Toğrul həmişə olduğu kimi, bu gün də atasına sarı qaçıb dizlərini qucaqladı, dabanlarını qalxızıb yuxarı dartındı. Birdən qorxub kənara sıçradı və içini çəkib:

– Ata ufu olub – dedi. O, şəhadət barmağını irəli uzadıb atasının şalvarındakı, köynəyindəki qanı anasına göstərdi.

Xatirə səksəndi, ərinin üst-başına, yorğun üzünə, kədərli gözlərinə baxıb həyəcanla:

– Bu nədir, Bəhruz, səni kim bu hala salıb? –dedi.

– Heç kəs, heç kəs, vurmaq nədir, Xatirə?–Bəhruz onun uçunduğunu görüb: – Qorxma, Xatirə, Toğrul canı, qorxulu bir şey yoxdur, – dedi.

– Necə qorxulu bir şey yoxdur, Bəhruz. Tey qan içindəsən, nə danışırsan? – deyə Xatirə ağlamsındı. Toğrul birinci dəfə idi ki, atasını belə görürdü: buna görə də kənarda dayanıb mat-mat baxır, heç nə demirdi.

Bəhruz yataq otağına keçdi, dəyişək istədi. Xatirə qəsdən dala qalıb onun yerişinə fikir verdi; görsün axsayıb eləmir ki? Yox, axsamırdı, yaralı adama da oxşamırdı. O, paltarını dəyişəndə də Xatirə Bəhruzun ayaqlarına, möhkəm əzələli baldırlarına fikir verdi.

Bəhruz yuyundu, qurulandı. Yemək otağına keçib divanın üstə uzandı və bundan sonra əhvalatı necə olmuşdusa aramla Xatirəyə söylədi. Baş vermiş bədbəxt hadisə Xatirəni kövrəltdi:

– Yazıq. Görəsən ölər ya qalar, Bəhruz?

– Həkimlə danışdım, deyir, qorxma. Həkimlər, özün bilirsən ki, dərmandan da çox, təsəlliynən sağaldırlar adamı.

– Yox, Bəhruz, gəl məndən gizləmə, bilirəm, kişinin maşın altına düşüb yaralanmağına dilxor olubsan. Ancaq gözlərindən oxuyuram ki, nəyəsə də bərk acığın tutub.

«Sənin həssaslığın mənim ürəyimdən xəbər verir, Xatirə! O saat başa düşdün ki, qanımı qaraldanlar olub. O əti acı Balaxanım, o köntöy Tağı, bu qorxaq Qulam kefimə soğan doğradılar. Ancaq bunları sənə də deyib qanını qaraltmağına dəyərmi?» – deyə fikirləşən Bəhruz arvadına belə cavab verdi:

– Yorğunam, Xatirə.

...Süfrə salındı. Onlar xörəklərini yedilər. Sonra təzədəm çay içdilər. Xatirə dedi:

– Hə, dur hamamı yandır, uşağı çimizdirim.

– Baş üstə.

Bəhruz hamamı yandırdı. Toğrul «çimmiyəm» – deyə ağladı, ancaq anası onun qara-qışqırığına fikir verməyib soyundurdu və hamam otağına apardı.

Bəhruz yenə qayıdıb divanın üstə uzandı. Gözü qarşı divarda üzərində susuz səhrada dəvə karvanı təsvir olunmuş xalçadan yuxarı vurulmuş dəniz mənzərəsinə sataşdı. Rəssam fırçayla möcüzə yaratmışdı; böyük, tələtümlü dəryanı sanki eynilə götürüb kətanın üstünə qoymuşdu. Diqqətlə baxsaydın, dalğaların şırıltısını da, qağayıların qanadlarının xışıltısını da eşidə bilərdin, suların ağavuş-göyümtül rəngini də görə bilərdin.

Bəhruz şəklə baxırdı. Bəhruz xəyalən orada – dənizdə idi.

Bu dəniz mənzərəsində üçcə şey çatmırdı: buruq, Bəhruzun atası Rüstəm və sal buzlar... Bəli, bunlar o şəkildə yox idi. Lakin Bəhruzun xəyalı buruğu da, öz doğma atasını da, sal buzları da oraya əlavə eləmişdi. Onun təsəvvüründə bunlarsız dəniz yox idi. Atasını

xatırlayanda qeyri-iradi olaraq dəniz yada düşürdü, dənizi görəndə... buruq, atası, sal buzlar...

...Əlli dördüncü ilin Novruz bayramı axşamı idi. Umleyla axşama xüsusi tədarük görmüş, şəkərbura, paxlava bişirmiş, rəngbərəng şamlar almışdı. Qış, deyəsən ömrünün son günü olduğunu hiss edib bərk hiddətlənmişdi, alaçalpov qar yağmışdı, şəhər ağ dona bürünmüşdü; ancaq hava çox sakitdi. Külək əsmirdi.

Günorta Rüstəm gözlərini qışın naxışladığı pəncərədən çəkib Umleylaya, Bəhruza sarı döndü.

– Sizin bahar bayramınızı təbrik edirəm, əzizlərim!

Umleyla Rüstəmin nə dediyini başa düşmürmüş kimi:

– Bu nə deməkdir? Yoxsa bizi təbrik eləməyə tələsirsən? Hələ il axşam təhvil olacaq, Rüstəm!–dedi. Rüstəm sakit bir səslə:

– Mən axşam sizin yanınızda olmayacağam, Umu!– dedi və papirosunu yandırıb sümürdü.

Umleyla içərisinə ağ alülə düyüsü tökülmüş sininin üzərindən başını qaldırıb ərinə baxdı:

– Nə üçün, Rüstəm?

– Dənizə getməliyəm, Umu...

– Nə danışırsan, Rüstəm? Belə əziz axşamda...

– Axşam əzizdir, ancaq iş daha vacibdir, Umu. Soltan buruqda məni gözləyəcək. Onun da ailəsi var, uşaqları var, yolunu gözləyəcəklər.

Rustəmin səsi qəti və aydındı. Umleyla ərinin bu sözlərinə etiraz eləmədi, bilirdi ki, faydasızdı. Ancaq o, pəncərədən bomboz bozarmış havaya, sonra stolun üstə yığılmış bayram süfrəsinə fikir verdi və qəmli-qəmli:

– Belə axşamda, Rüstəm? – dedi.

Rüstəm mehriban, oxşayıcı nəzərlərlə Umleylanın kədərlə baxan qonur gözlərini mehribanlıqla süzdü, bu baxışla o, sanki arvadının könlünü almaq istəyirdi.

– Heç nə olmaz, Umu, bayramınızı elərsiniz. Mənim də ürəyim elə burda, sizin yanınızda olacaq...

– Rəhmətlik anam deyərdi ki, – Umleyla ah çəkdi, – bir bayram axşamı evdə olmayan adam, yeddi il öz evində bayram keçirə bilməz.

– Elə şeylərə inanma, Umu.

– Nə bilim, uşaq vaxtı eşitmişəm. beynimə batıb. Qorxuram, Rüstəm!

Rüstəm gülümsündü.

Həmin gün gündüz saat ikidə Rüstəm qalın geyinib-kecindi. Umleyla ilə, oğlu ilə görüşüb evdən çıxdı. Rüstəm tini burulub gözdən itincə Umleyla onun arxasınca baxdı. O qorxurdu. Anasının iyirmi-iyirmi beş il bundan qabaq dediyi sözlər hardan gəlib yadına düşdü? Nigaran qaldı. Belə əziz gündə ailə üzvlərindən biri evdə, süfrə başında olmayanda yediyin-içdiyin canına sınmır, tikən ürəyini deşir.

Atası gedəndən sonra Bəhruz da hiss elədi ki, evdə nəsə çatmır. Oxumaq həvəsi qaçdı, kitabı büküb kənara qoydu. Anasına fikir verdi: gözünə kefsiz dəydi.

– Niyə qoydun gedə atamı, ana?

– Xasiyyətini bilmirsən? İş onun canı-ciyəridir. Qalmazdı, bala. Növbəsinin vaxtı idi, qalmazdı.

Ancaq onların nigarançılığı uzun çəkmədi. Üç saatdan sonra qar adama oxşayan Rüstəm qapı ağzında görünəndə Umleyla da, Bəhruz da sevindi. Rüstəm üstünün, ayağının qarını çırpa-çırpa:

– Dənizdə bərk fırtına var, – dedi. – Gedə bilmədik. Xəbər verdilər ki, Mahaçqala səmtdən iri sal buzlar axıb gəlir.

Onun bu sözlərinə Umleyla da, Bəhruz da o qədər fikir vermədilər. Onlar yalnız bunu düşünürdülər ki, Rüstəm bayram axşamı evdə, öz ailəsinin yanında, isti ocağının başında idi.

O axşam kiçik ailə qışın son gecəsini birgə yola saldı, baharın ilk gününü bahəm qarşıladı. Yedilər, gülüb şənləndilər, gecə saat iki-

yəcən oturdular. Səhər tezdən Rüstəm getdi. Axşam isə... Axşam isə, meyidini gətirdilər...

O, qüvvətli dalğanın vurub suya saldığı iş yoldaşını xilas etmək üçün dənizə atılmış, estakadanın lap dibində küləyin sürətlə qovub gətirdiyi iri bir buz parçası başına dəymişdi...

Bu, ailə üçün, demək olar ki, gözlənilməz, son dərəcə gözlənilməz zərbə idi.

Umleyla Rüstəmin cənazəsi üstündə saç-birçəyini yolaraq göz yaşları axıda-axıda ürəyində, indi bəlkə sümükləri də çürümüş, sürmə olmuş anasına üz tutub deyirdi: «Bəs hanı, ana?.. Demək yalanmış... o ki, bayramı evdə qarşıladı, ana?.. Yox, ana, bayramı evində keçirən adam da bəzən...»

O, sözünü tamamlamaqdan çəkindi, bu fikri özündən uzaqlaşdırmağa çalışdı. Lakin bütün ciddi-cəhdinə baxmayaraq anasının uşaq çağından ər evinə köçürənə qədər ona təlqin etdiyi etiqadlar çürük bir divar kimi uçulub töküldü.

IX

...Saat ikiyə işləyirdi. Ayın sarımtıl işığı iri pəncərədən içəri düşürdü. Toğrul ağ nikel çarpayısında şirin-şirin yatmışdı. Bəhruzun böyründə uzanmış Xatirə sağ əlini başının altına, sol əlini sinəsinin üstünə qoymuşdu; barmağındakı üzüyün brilyant qaşı parıldayırdı.

Sakitlikdi. Toğrulun mışıltısından, bufetin aynası qarşısındakı girdə saatın yeknəsəq çıqqıltısından başqa heç nə eşidilmirdi.

Ancaq Bəhruz yata bilmirdi, yuxusu ərşə çəkilmişdi. Çırpınan, çapalayan balıq gözünün önündən getmir və hər dəqiqə kişinin qana bulaşmış solğun sifətini nəzərində canlandırırdı. Bəhruz ah çəkdi, çevrildi, çarpayı cırıldadı. Xatirə gözlərini açdı.

– Bəhruz, niyə yatmırsan?

– Heç, elə-belə. Bəs sən niyə yatmırsan?

– Heç, elə-belə...

İkisi də «heç, elə-belə» dedi. Xatirə yaxşı bilirdi ki, Bəhruzun gözünə niyə yuxu getmir. Bəhruz da bilirdi ki, Xatirə niyə yatmır. – Kişidən nigaranam, Xatirə.

– Bax, telefon belə yerdə gərək olur. Adam zəng eləyib bilərdi.

– Bilmirəm niyə bu telefondan hər təzə evə birini qoymurlar? İndi hamıya telefon lazımdır. Ev alandan sonra hamı çalışır ki, telefon çəkdirsin. Həm filan qədər vaxt gedir, həm də... Evə hər şey qoyurlar; su, qaz, hamam... Telefon da qoysalar...

– Onu da qoyacaqlar, Bəhruz.

Sükut oldu, çox keçməmiş ay pəncərənin ağzından çəkilib getdi, otaq qaranlıqlaşdı.

– Yat, Bəhruz...

– Sən də yat, Xatirə...

***

...Saat ikinin yarısı idi. Otaqda sakitlik hökm sürürdü. Uşaqlar – Sevil və balaca İslam şirin şirin yatmışdı. Sevilin yorğanının ucunda boz pişik başını pəncəsinin üstünə qoyub yuxulamışdı...

Dilaram çarpayıda dizlərini qucaqlayıb oturmuşdu. Saçları dağılmışdı. Dodaqları əsir, sol yanağındakı xal titrəyirdi. Ağlayırdı. Səs-səmirsiz ağlayırdı. Bədbəxt hadisə onu sarsıtmışdı. Cəmi beş-altı saat bundan qabağa qədər o, özünü dünyanın ən xoşbəxt qadını hesab edirdi. Əri, uşaqları, evi-eşiyi, özünə görə səadəti... Başa düşən, gözükönlü tox qadına bundan artıq nə lazımdı ki? Ancaq görünür tale bunu ona çox gördü. Qədirin başına bu hadisə gəldi və Dilaramı qəmə qərq elədi.

Axşamüstü, Balaxanım zəng eləyəndən yarım saat sonra, o dəhşətli xəbərin ağırlığı altında əzilə-əzilə gəlib xəstəxanaya çıxmışdı.

Qədiri başı sarıqlı, halsız-huşsuz görüb lap çaşmış, nə edəcəyini bilməmişdi. «Can, yaralı bədənüvə qurban olum, Qədir» deyə fəğan etmişdi.

Sultanzadə, həkimlərə xas olan səbir və təmkinlə onu sakitləşdirmiş, ürək-dirək vermişdi. Doktor hadisənin necə olduğunu ona yerli-yataqlı danışmışdı.

Dilaram ürəyi, gözləri ilə bacara bilməmiş, hönkürtü vurub ağlaya-ağlaya həkimdən xahiş etmişdi ki, gecə Qədirin yanında qalmağa icazə versin. Lakin doktor buna qətiyyən razı olmamışdı:

– Get, bacı, sənlik burda bir iş yoxdur, qalsan, özün də narahat olacaqsan, o da.

– Qoy heç olmasa səsini eşidim, doktor, bir kəlmə dindirim, – deyə Dilaram göz yaşları içində boğula-boğula yalvarmışdı.

– İcazə yoxdur, bacı, – deyə Sultanzadə sərt bir hərəkətlə ona etiraz eləmişdi. – Olmaz! Naəlac qalan Dilaram:

– Başına dönüm, doktor, çarə sənə qalıb, bizi başsız qoyma, amanın bir günüdür, balalarıma yazığın gəlsin, doktor, – deyə ağlayıb sıtqamışdı.

– Arxayın ol, bacı, biz çalışacağıq ki, əriniz sağalıb ayağa dursun, – deyə doktor təsəlli vermişdi. – Elə qorxulu bir şey yoxdur, bacı.

«Qorxulu bir şey yoxdur» – deyə Dilaram həkimin sözünü yenidən xatırladı. – «Necə qorxulu bir şey yoxdur ki, heç Qədir bilmədi mən yanına gəlmişəm. Onun dünyadan xəbəri yox idi. Üz-gözünü qırışdırmışdı. Yəqin canı ağrıyırdı. Ağrıların mənə gəlsin, Qədir!»

Dilaram belə düşündükcə, öz-özünə danışdıqca daha da hövl eləyir, ev-eşiyə sığışmırdı; yuxusu ərşə çəkilmişdi.

Neçə il birgə yaşamışdılar, Dilaram Qədirin nə xəstələndiyini görmüşdü, nə bir yerindən şikayətləndiyini eşitmişdi. Ona görə də, bu evdə ölüm-haqqında əsla düşünən olmamışdı. Dilaramın heç ağlına da gəlməmişdi ki, bir gün ölüm-itim ola bilər, ayrıla bilərlər. Onlar tez-

tez xəyala dalaraq gül parçası kimi balalarını böyütmək, hərəsini evli-eşikli görmək barədə düşünmüşdülər.

İndi budur... Ölümün buz kimi soyuq nəfəsi necə də yaxındır. O, necə də gözlənilməz gəldi. Bu qəbir nədir? O qara torpaq nədir elə? Bunlar nə üçün Dilaramın yaşlı gözləri önündən çəkilib getmir?!

Dilaram bu qorxunc və dəhşətli fikirləri özündən kənar etməyə çalışır, ancaq bacarmırdı. Ana ağlayırdı. Elə bu zaman balaca İslam yuxuda gülürdü.

«Dünyadan xəbərsiz balam. Atanın başına nə gəldiyini bilsən gülməzsən belə... Gülməzsən, bala».

* * *

...Gecə saat üç idi. Xəstələr yatmışdılar. Qonşu palatada kimsə bərkdən zarıyırdı.

Qədir səsi eşidirdi, ancaq haradan gəldiyini ayırd eləyə bilmirdi. Beynində köhnə, lap köhnə motor uğultusuna bənzər bir səs-küy vardı.

Bura hara idi? Təsəvvür eləyə bilmirdi. Gözlərini açıb baxmaq istədi, bacarmadı; çığırmaq; adamları harayına çağırmaq istədi, dodaqları tərpənmədi, səs ürəyindən qopdu, boğazına gəlib çatmamış haradasa ilişib qaldı.

Soyuq tər bütün bədənini bürüdü. Müdhiş bir fikir ildırım kimi onun düşüncəsini dondurdu:

«Mən ölmüşəm ki!..» Bu üç kəlmə ağır çəkic kimi düz yarasının üstünə üç dəfə dalbadal endi.

Elə bu vaxt o, qolunda kiminsə əlinin təmasını duydu. Həkim Sultanzadə idi. Qədirin nəbzinn yoxlayırdı... Ürək yenə zəif-zəif döyünürdü. O, ehmalca Qədirin qoluna iynə vururdu. Sonra tumboçkanın üstündəki qalın stəkana pambıq salıb onun qurumuş dodaqlarını islatdı.

Qədirin ürəyinə bir sərinlik çökdü...

Sonra həkim ağır xəstələrə baş çəkə-çəkə palataları gəzdi. O, uzun illərdi ki, buna adət eləmişdi. Hər gecə bu hal təkrar olunurdu. Xəstələr dəyişirdi, xəstəxanalar dəyişirdi, ancaq bu adət dəyişmirdi.

Dəhlizdən keçdi. Kabinetə girdi. Şirmanın yuxarısından boylanıb o üzə baxdı. Balaxanım divanın üstündə uzanıb yatmışdı.

Həkim baxdı, baxdı...

«Ağır yaralını buna tapşırmışam. Gör necə də rahat yatıb?! Görəsən gözünə necə yuxu gedir?!»

* * *

...Bu gecə gözlərinə yuxu getməyən bir adam da var idi. Mən onun nə adını bilirəm, nə üzünü görmüşəm. Bəlkə də görmüşəm, bəlkə lap maşınına da minmişəm. Lakin tanımıram. Yerini-yurdunu bilmirəm. Ancaq bircə şeyi bilirəm. Bilirəm ki, o, bu gecə səhərəcən yatmayacaq. Həm də tək bu gecəmi?

X

Bəhruz axşam nə qədər pis yatsa da, tezdən durdu. Çay-çörəyini iştahsız yedi. Xatirə soruşdu:

– Bu gün xəstəxanaya gedəcəksən?

– Hökmən, Xatirə. Yaman nigaranam.

– Hə, get, Bəhruz, bazardan da bir şey alıb apararsan. Sabahdazadda mən də gedib dəyərəm. Yazıqdı. Bəlkə heç yanına gəlib-gedən yoxdu.

Bəhruz yataq otağına keçib mışıl-mışıl yatan Toğrulun üzündən öpdü, Xatirə ilə xudahafizləşib qaraja getdi.

Maşını işə salıb yola düşdü. Bir reys daş gətirdi. Boşaldıb qayıdanda yolunu xəstəxananın yanından saldı. Maşını bağın böyründə

saxlayıb aşağı duşdü. Darvazaya sarı addımladı. Narıngül qarı əvvəlki yerində oturmuşdu. Qarı onu görən kimi gülümsədi.

– Salam, ana! Necəsən?

– Yaxşıyam, bala! – Onun yanları qırışmış gözləri təbəssümdən qıyıldı. – Ömrün uzun olsun.

– Bizim xəstənin halı necədir, ana? Adamından-zaddan gəlib çıxan oldumu barı? Dünən heç özümdə olmamışam ki, evinin adresini öyrənəm, gedəm xəbər verəm.

– Balaxanım xəbər vermişdi, – o, qəbul məntəqəsi səmtə işarə elədi. – Arvadı, qızı, qohumları gəlmişdilər.

– Hə?

Bəhruz xələt alıb yuxarı qalxdı. Geniş, uzun dəhlizə çatıb sola buruldu. İki-üç addım getmişdi ki, qabaqdan çiyninə xələt salmış və oxlov udmuş adam təki dimdik yeriyərək ona sarı gələn Tağını görüb təəccübləndi.

«O burda nə gəzir? Yəqin mənim sözümə inanmayıb. Gəlib yoxlamağa. Nə olar, gəl yoxla. Eh, Tağı, Tağı...» deyə Bəhruz ani olaraq ürəyindən keçirtdi.

Tağı uzaqdan onu görən kimi şit-şit hırıldadı, qollarını geniş açaraq yaxınlaşdı. Bəhruzun heyrətinə, təəccübünə fikir vermədən qucaqlayıb o üzündən-bu üzündən marça-marçla öpdü.

– Ay sənin başına-dönüm, Bəhruz.

– Ay kişi, dayan görüm, nə olub?

– Adə, sən nə yaxşı adam imişsən, Bəhruz. Heç mən indiyəcən bilməmişəm. Pay sənin saqqalın ağarsın. Adə, adam özün tanıtdırar da. Pay sənin!..

Hələ də bir şey anlamayan Bəhruz döyükmüş halda ona baxır və Tağı irəli gəldikcə addım-addım dala çəkilirdi.

– Nə olub, Tağı?

– Adə, tay nə olacaq? Bundan böyük şey istəyirsən olsun? Adə, dünən balniskəyə gətirdiyin adam heç bilirsən kimdi?

– Yox, Tağı!

– Adə, mənim bacımın yoldaşıdı da, Qədirdi də. Pay sənin!..

– Hm. Belə de...

Bəhruz Tağının nəyə görə belə dəridən-qabıqdan çıxdığının, əl-ayağa düşdüyünün səbəbini anladı və elə o an onun dünənki sözlərini xatırladı. İndi dedikləri dünənkinin tam əksi idi. Lakin buna baxmaya-raq, onları tamamladı, qabartdı və Tağının bütün ürəyini, iç üzünü açdı. Tağı indi patefon valı idi. Bəhruz – onun bir üzünə dünən qulaq asmışdı. O biri üzünü isə bu gün dinləyirdi. Tağı yenə dil-dil ötürdü:

– Adə, sənin dünən eləmədiyin reysləri də yazacağam, sən öləsən. Buna mənim polnı ixtiyarım var, prorab kimi. Sonra idarənin ümumi yığıncağında sənin bu hərəkətini danışacağam, insanpərvərlik hərəkəti kimi.

– Mənə heç nə lazım deyil, Tağı.

– Pay sənin! Necə heç nə lazım deyil, adə? Sən heç bilirsən mənə nə yaxşılıq eləmisən?

– Mən sənə heç bir yaxşılıq eləməmişəm.

– Pay sənin! Necə eləməmişəm, adə? Götürməsəydin a, qalıb öləcəkdi? Öləcəkdi. Bacım, uşaqları qalacaqdılar başsız? Qalacaqdılar. Bəs onlara kim baxacaqdı, yeməyin-içməyin kim verəcəkdi? Mən. İndi başa düşdün?! Pay sənin. Xi-xi...

«Dəhşət. Üçüncü üzü də varmış bunun. Yaxşısı budur bundan uzaqlaşım. Yoxsa danışdıqca çox şeylər çıxacaq ortalığa»– deyə Bəh-ruz bir addım geri çəkildi, çimçəşirmiş təki üz-gözünü qırışdırdı və:

– Yaxşı oldu səni tanıdım, – dedi.

– Pay sənin. Adə, bəgəm məni tanımırdın indəyəcən?

– Yox.

– Adə, neçə ildi sənlə bir yerdə işləyirəm, məni tanımırsan?

– İndi tanıdım, Tağı. Lap yaxşı tanıdım!..

– Pay sənin!

Bəhruz onun yanından adladı, keçib palataya girmək istədi.

– Adə, dayan, səni aparım Dilaramnan tanış eləyim.

– Lazım deyil.

Bəhruz iri addımlarla ondan uzaqlaşdı. Ancaq Tağı əl çəkmədi, dabanbasma dalınca gəldi.

Qədirin sifəti elə ağarmışdı ki, üstünə örtülmüş mələfədən seçilmirdi. Bəhruz dünən onu çarpayıda necə görmüşdüsə, eləcə uzanmışdı. Yəqin ki, o dünəndən heç tərpənməmişdi də. Ancaq burun pərələrinin tərpənməsindən bilmək olurdu ki, o sağdır, nəfəs alır.

Bəhruzun tanımadığı bir qadın iki çarpayı arasındakı boz kətilin üstündə oturmuşdu. Gözləri qızarmışdı; ağladığı, yuxusuz qaldığı o dəqiqə nəzərə çarpırdı.

Bəhruz çarpayının başına yenicə çatmışdı ki, Tağı özünü qabağa atıb palatadakı səssizliyi pozdu:

–Dilaram, Qədiri gətirən oğlan budur ey, – dedi. – Mənim işçimdir, Bəhruzdu adı. Bəhruz qanrılıb tərs-tərs ona baxdı:

– Mən sənin işçin yox, idarənin işçisiyəm, Tağı!

Tağı güldü:

– Pay sənin! İdarə kimindir adə, o da bizimdir də.

Bəhruz onunla ağız-ağıza verməyin mənasız, həm də yersiz olduğunu figirləşib hirsini uddu və üzünə xoş bir ifadə verməyə çalışaraq toxtadı.

Dilaram qucağında çırpınan görpəni sakitləşdirib ayağa qalxdı, irəli yeridi, O, elə həyəcanlı idi ki!.. Budur, o adam. O xilaskar qarşısındadır. Ona necə təşəkkür etməli?!

Bəhruz irəli yeridi. Dilaram əlini qabağa uzadıb Bəhruzun iri əlini sıxdı və qəhərli-qəhərli:

– Sağ ol, qardaş! – deyə bildi. – Sağ ol! – Özünü saxlamağa çalışdısa da, bacarmadı, göz yaşları onu boğdu.

–Daha ağlamaq niyə, bacı? – deyə Bəhruz çaşqın halda Dilarama baxdı. – Ağlama, bacı, ağlama.

Dilaram yaylıqla gözlərinin yaşını sildi.

Qadın xəstəni narahat edəcəyindən ehtiyatlanaraq astaca:

– Əyləş, qardaş!–deyə tumboçkanın böyründəki kətili ona göstərdi.

– Yox, oturmayacağam. Elə ayaqüstü gəldim görüm halı necədir – deyə Bəhruz da eyni pıçıltı ilə cavab verdi.

– Ömrün uzun olsun. Zəhmət çəkibsən. İş-güc vaxtı. Doktor hər şeyi mənə danışıb. Çox sağ olun, qardaş.

– Sizə kim xəbər verdi?

– Dünən xəbər verdilər. Elə burdan zəng eləmişdilər.

Bəhruz üzr istəyirmiş kimi:

– Həyatımda birinci dəfədi belə hadisəyə rast gəlirəm. Odur ki, özümü elə itirmişəm ki, heç nə sizi axtarıb tapmaq yadıma düşüb, nə də gedib milis idarəsinə xəbər vermək. İndi bura gələndə fikirləşmişəm ki, gərək elə dünən... – dedi.

– Milisdən dünən gəlmişdilər. Bir də görürəm bir kişi gəlib oturub Qədirin böyründə, əlində də kağız-qələm. Başlayıb sual-cavaba. Dedim ay qardaş, sizə nə lazımdır? Dedi: dannılar. Dedim axı, yazıq heç özündə deyil. Olmaz ki, bir ayrı vaxt gələsən? Bir də, dedim ki, iş olmasın, olandan sonra siz nə eləyəcəksiniz? Burda bir arvad işləyir, o gəlib çıxdı, özünü irəli verib dedi ki, bəs bütün dannılar məndədi...

– Hə, dünən məndən soruşub hamısını, – deyə Bəhruz fikirli-fikirli cavab verdi və dönüb soruşdu: – Yaxşı, vəziyyəti necədir indi?

– Dünəndən gözlərini açmayıb, çağırıram, dinmir. Heç deyəsən... – O yenə doluxsundu. – Ancaq doktor deyir, qorxma...

– Yox, qorxmayın. Sağalacaq inşallah.

Bəhruzla anasının çox səmimi danışdığını görən Sevil ona baxıb gülümsündü. Bəhruz əlinin işarəsi ilə qızı yaxına çağırdı. O gəldi, Bəhruza sığındı. Bəhruz onun qıvrım saçlarını oxşayıb öpdü.

– Sənin adın nədi? – Sevil dinmədi.

– Niyə dinmirsən, dilin yoxdu?

– Var, budaha, – deyə Sevil dilini çıxartdı. Bəhruz da güldü, Dilaram da.

– Qız, ayıbdır. Adam əmiyə dilini göstərməz, – deyə anası Sevilə acıqlandı.

– Hə, yaxşı, indi ki, dilin var, de görək adın nədi?

–Mənim adım Sevildir, əmi.

– Ay bərəkallah, nə yaxşı adın var?!

– Hə, hələ mənim tiatrım da var, əmi. Bəhruz güldü.

– Hansı teatr, Sevil?

–Tiatrım da. Mənim tiatırım. Gəlir deyir ha, qol çək. O da deyir mən də çəkmirəm, hə, o tiatrım. Görübsən? – Bəhruz yenə güldü...

– Hə, görmüşəm, Sevil, Bəs heç demədin sən kimin qızısan?

– Atamın...

– Ay bərəkallah. Bəs atanın adı nədir?

– Atamın adı Qədirdi.

Bəhruz təzədən Sevilin saçlarından öpdü. Sonra ayağa durdu; bayaqdan əlində saxladığı, kağıza bükülmüş limonları tumboçkanın üstünə qoydu.

– Mən işə getməliyəm, mənə...

– Nə əziyyətdir, bu qardaş. Çox sağ olun!..

– ...

– Doğrusu heç bilmirəm sizə necə təşəkkür eləyim. Söz tapa bilmirəm, qardaş!

– Lazım deyil, bacı. Heç nə lazım deyil, – Bəhruz uşaqlara əl edə-edə palatadan çıxdı...

XI

Dünya gözündə gülürdü. Güllər, çiçəklər içində nərgizdən xoşu gəlirdi. «Kaş, burda bir dəstə nərgiz olaydı!» Musiqi ölüsüydü. «Kaş

«Karvan» çalınaydı»... Qəribə idi. Haradansa burnuna nərgiz ətri gəldi, qulaqlarında karvan zınqırovları səsləndi...

Maşın xəstəxananın qabağından tərpəndi. Bəhruz kepkasını çıxarıb böyründəki «Qızıma məktublar» kitabının üstünə atdı. Fit çalaçala irəli baxır, ehtiyatı əldən vermirdi. Dənizdən sərin meh əsirdi. Enli asfalt küçə ilə maşınlar, trolleybuslar, dizellər şütüyüb gedir, şəhər öz həmişəki adi, qaynar həyatını yaşayırdı.

Yanındakı köhnə, yastıyapalaq evlərin mühasirəsindən qurtarmış və sanki bir qədər də göylərə ucalmış Qız qalasının tuşuna çatanda yanı beşikli və qırmızı haşiyəli bir motosiklet vıyıltı ilə Bəhruzun maşınını keçib beş-on addım qabaqda dövrə vuraraq dayandı. Üstündəki kök adam yolu kəsirmiş kimi əlini yuxarı qaldırıb aşağı endirdi:

– Dayan!

Bəhruz onu dərhal tanıdı: Ziyadxandı. Bircə anda nərgizin ətri yox oldu, uzaq, qumlu səhrada ağır-ağır irəliləyən karvanı kimsə dayandırdı, zınqırovların səsi eşidilmədi. Nə üçünsə Bəhruzun ürəyi tez-tez döyünməyə başladı. O, maşınını yolun kənarına verib saxladı və başını pəncərədən çıxarıb Ziyadxana sarı baxdı. Ziyadxan yolun bu səmtinə keçdi, ağır, ləngərli addımlarla irəli yeridi. Bəhruz fikir verirdi; o dəfəki kimi üzügülər deyildi, qaş-qabaqlı idi. Elə bil ikisini Bəhruz yemişdi, birini o...

Bəhruz salam verdi, ancaq Ziyadxan düz onun gözlərinin içinə baxsa da, salamını almadı, özünü elə tutdu ki, guya heç nə eşitmədi. Qısaca:

– Dalımca sür! – deyə əmr elədi.

– Hara?

– QAİ-yə.

– QAİ-yə nə üçün, Ziyadxan? – deyə Bəhruz içəridə sürətlə çırpınan ürəyini sakitləşdirməyə, aramla danışmağa; çalışdı. – Mən iş adamıyam, Ziyadxan. Fəhlələr gözləyir.

– İş-miş bilmirəm, fəhlə-məhlə tanımıram. Dalımca gəl dedim, vəssalam! – deyə Ziyadxan hirslə səsini qaldırdı.

Bəhruz böyük səhv elədiyini indi anladı. Gərək, elə dünən milis idarəsinə gedəydi, əhvalatı olduğu kimi orada danışaydı. Bu qaydanı ki, o bilirdi. Necə olub ki, unudub? Bəs o Balaxanımın yazdıqları? Əslinə baxsan, onu elə bu çaşdırmışdı. Balaxanımın yazması, milis idarəsinin bilməsi demək deyildimi? Yox, gərək özü gedəydi, özü danışaydı...

– İşdən sonra gələrəm, Ziyadxan. Dünən də normamı daşıya bilməmişəm, bu gün də getsəm. Axı, sən başa düş, nə qədər fəhlə...

– Mən heç nə bilmirəm. Uzunçuluq eləmə. Gəl dalımca.

Bəhruz dişlərini bir-birinə sıxıb dinmədi.

– Qorxursan?

– Nədən?

– Qorxursan tutub basalar dama?

– Mən nə eləmişəm ki, dama da basalar? Vurub qaçmışdılar...

– Sənin deməyinə kimdi baxan?! hər deyilən sözə inana bilmərik. Hələ onu biz müəyyən edəcəyik, vurub qaçıblar, ya sən vurmusan! Amma indiyəcən topladığımız mə'lumat göstərir ki, elə sən özün vurubsan!

Bəhruzun rəngi ağardı. Ziyadxan bundan ani olaraq sevinən kimi oldu. Ləzzət alırmış kimi arxayın və amiranə bir səslə davam etdi:

– Əgər soğan yeməyibsən için niyə göynəyir? Kişini xəstəxanaya gətirməyin, orada elə canfəşanlıq eləməyin, indi burda QAİ-yə getmək istəməməyin, belə ağappaq ağarmağın – bütün bunlar...

– Bəsdir, Ziyadxan! – deyə Bəhruz, demək olar ki, qışqırdı. – Gedək, hara deyirsən gedək. Ancaq sən danışma.

– Hə??! Belə?!

– Hə. Belə!.. Mən bu cür sözlər eşitmək istəmirəm, istəmirəm...

Ziyadxan razı halda gülümsündü və:

– Dalımcan gəl, uzun danışmaq lazım deyil, – deyib motosikletinə sarı yönəldi.

Ziyadxan qabaqda, Bəhruz isə arxada gedirdi.

Bayaqkı – cəmi beş-altı dəqiqə bundan qabaqkı sevincdən, nəşədən əsər-əlamət belə qalmamışdı.

XII

İdarənin geniş həyətində iki əzik-üzük olmuş «Moskviç», bir köhnə «Pobeda» vardı. Bəhruz maşını dolandırıb onların yanında saxladı. Aşağı düşüb Ziyadxanın yanına gəldi. Ziyadxan onun heç üzünə də baxmadı. Əlinin işarəsilə başa saldı ki, dalınca gəlsin. İkimərtəbəli binaya daxil olub sağa buruldular, sonra qədim, köhnə pillələrlə yuxarı qalxdılar. Ensiz, ancaq işıqlı dəhliz boyunca addımladılar.

Ziyadxan qapını yavaşca açıb, başını içəri uzatdı.

– Yoldaş polkovnik, olar?

– Buyurun, deyə içəridən mülayim bir səs eşidildi.

Onlar otağa girdilər.

– Yoldaş polkovnik, o adamı ki, siz tapşırmışdınız, tapıb gətirmişəm. Dünənki...

– Hə, hə. Çox yaxşı, çox yaxşı. Sən gedə bilərsən, – deyə polkovnik Ziyadxana işarə elədi. O, dabanı üstə fırlanıb çıxdı.

Polkovnik ortaboylu, arğaz bir kişi idi. Başının tükü ortadan tökülmüşdü, gicgahları ağarmışdı. Sol yanağında iri bir xalı vardı.

– Əvvəlcə tanış olaq, – deyə polkovnik ayağa qalxıb Bəhruzun üzünə gülümsədi və ona əl verdi, – Mehdi Əlixanlı.

Polkovnikin təbəssümünə bənd imiş kimi, Bəhruzun bütün acığı, hirsi yox olub getdi. İstər-istəməz qımışdı, tamamilə arxayın halda:

– Bəhruz Əlizadə, – deyə özünü təqdim etdi.

– Çox gözəl. Xahiş edirəm, əyləşin, – o, stul göstərdi. Bəhruz oturdu.

– Papiros çəkənsinizsə, buyurun.

– Xeyr, çəkən deyiləm.

Polkovnik təsvibedici nəzərlərlə ona baxıb başını tərpətdi. Gözlərini bir az da qıydı:

– Mən əhvalatı bilirəm, oğul. Sənin bu hərəkətin çox xoşuma gəldi. Mərdlik eləmisən. Öz adımdan sənə təşəkkür...

Bəhruz onun sözünü kəsib:

– Adicə işdir, – dedi.

O, Bəhruzun sözünü təkrar etdi. – Adicə işdir. Amma görək bunu hamı eləyirmi? Yox. Belə şeylərdən çox adam yan keçir, oğul. Dəvə məsələsini bilirsənmi?

Bəhruz güldü. Qulamı xatırladı:

– Elələrindən birini də mən tanıyıram, – dedi və əhvalatı polkovnikə danışdı. Mehdi Əlixanlı papirosunu tüstülədə-tüstülədə onun söhbətini dinlədi. Durub gəzindi.

– Deməli var, görürsənmi? İdris kimilərini, Qulam kimilərini qovmaq lazımdır, cəmiyyətdən qovmaq lazımdır.

– Onlar da əslində cinayətkardılar.

– Əlbəttə, düz deyirsən.

– Ancaq siz belələrini tuta bilmirsiniz. Çünki əlinizdə «əşyayi-dəlil» olmur. Kaş, əsəblər üzərində ciyəbazlıq edənləri, insan ürəyində gözəl, işıqlı duyğuları öldürənləri, onun inamını məhv edənləri dəlilsiz-əşyasız da tutmaq, cəzalandırmaq mümkün olaydı!..

Bəhruz özünü tamamilə sərbəst aparırdı. Polkovnikin gülərüzlüyü, mehribanlığı aradakı hər cür rəsmiyyəti götürmüşdü. O danışdıqca Mehdi Əlixanlı razılıqla gülümsünürdü.

– O cür adamlardan biri də heyif ki, sizin idarədə var, yoldaş polkovnik.

– Bizim idarədə?

– Bəli.

– Kimdir o elə?

– İndi məni bura gətirən adam, Ziyadxan.

– Ziyadxan?!

– Bəli. Dünən yolumu kəsib - məndən pul istəyib. Demişəm sənin boy-buxununa, sumbatına heç yaraşmır. Acığı gəlib. Bilmirəm niyə adamlara həqiqəti deyəndə dönüb sənlə düşmən olurlar. İndi bu gün əlinə fürsət duşüb, məndən intiqam almaq istəyir. Məni elə əsəbiləşdirdi ki,.. Deyir sən özün vurubsan, nə bilim filan-bəsməkan...

– Hm... belə... de, – Polkovnik əsəbi bir hərəkətlə gəzinməyə başladı. – Ziyadxan... hm. Yaxşı, mən onunla danışaram. Danışaram. Görüm bu nə məsələdir.

Araya ağır bir sükut çökdü. Polkovnik pərt olmuşdu. Bayaqdan Bəhruzun söhbətinə qulaq asıb razılıqla təsdiq eləyən Mehdi Əlixanlı indi söhbətin tez qurtarmasını istəyirdi. Sanki Ziyadxanın əvəzinə Bəhruzdan o utanırdı. «Lənətə gələsən, Ziyadxan!»

Sonra Mehdi Əlixanlı sözü dolandırıb əsil mətləb üstünə gətirdi:

– Sən, sözsüz ki, bizim qayda-qanunu bilirsən, Bəhruz.

– Əlbəttə bilirəm!!.

– Xahiş edirəm incimə, pravanı da, maşını da qoy burda qalsın. Ekspert üçün. Qanun belədir ki... biz gərək yoxlayaq... həqiqəti meydana çıxarmaq üçün..! Narahat olma. Onun özünün ifadəsi də... Fikrə getdiniz deyəsən?

– Fikrə getməyim budur ki, yoldaş polkovnik, üç-dörd gün işim tökülüb qalacaq.

– Yox, yox, söz verirəm, sənin maşınını tez, mümkün qədər tez ekspertdən keçirərik.

Yenə sükut oldu. Elə bil polkovnik daha bir söz tapıb deyə bilmədiyinə görə susdu. Bəhruz etiraz eləmək istədisə də, polkovnikin mülayim rəftarı onu razılaşmağa vadar elədi. Köynəyinin döş cibindən sənədi çıxarıb masanın üstünə qoydu.

– Bu prava, bu da açar. – Onun səsində nəsə bir qırıqlıq hiss olundu, ancaq gülümsəməsi bunun üstünü örtüb basdırdı.

Polkovnik ona əl verdi, qapıyacan ötürdü.

– Darıxma ha, Bəhruz! – dedi.

Bəhruz dinmədi. Mənalı-mənalı gülümsünməklə kifayətləndi.

Həyətə çıxdı. Sövq-təbiisi onu kənarda saxladığı maşına sarı sürüklədi. Əlini cibinə salanda yadına düşdü ki, iki dəqiqə bundan qabaq açarı da, sənədi də polkovnikə verib. Ürəyi qəribə bir titrəyişlə çırpındı. Geri boylandı. Qapıda dayanmış növbətçi milisionerdən başqa kimsə yoxdu.

Maşına baxdı. «Demək, səni burada qoyub gedirəm». O, könülsüz addımlarla uzaqlaşdı.

Üç-dörd addım getmişdi ki, oğlunun şəklini xatırladı. Elə bil, qulağına səs gəldi: «Ata, məni də apar!»

Bəhruz geri qayıtdı. Ayaq yerinə çıxıb oturacağın üstünə atdığı kitabı və Toğrulun şəklini götürdü. Şəkli «Qızıma məktublar»ın arasına qoyub yola düzəldi.

XIII

Bəhruz başını qaldıranda özünü kitabxananın qabağında gördü. Xatirə burada işləyirdi. Bu kitabxana Bəhruz üçün nə qədər də əziz və unudulmazdı. Burada onun gənclik xatiratı yaşayırdı. hər dəfə bura gələndə o, Xatirənin eşqinə düşdüyü ilk günlərdə olduğu kimi, həyəcanlanır, o vaxt keçirdiyi halları yada salıb xoşbəxtliklə gülümsünürdü. Bəhruzu Xatirə ilə bir yerdə işləyən qızlar da yaxşı tanıyırdı; o bura gələndə qızlar başına yığışır, deyib-gülür: «Ey, bizim Xatirəii az incit ha, evdə. Yoxsa səni kitabxanamızın üzvlüyündən çıxardarıq», – deyə zarafat edirdilər.

Ancaq bu gün Bəhruz həmişəki kimi şən və üzügülər deyildi. Qayğılı, fikirli olduğu o dəqiqə nəzərə çarpırdı. Oxu zalının qabağında qarşısına çıxan Xatirə onu belə pərişanhal görüb tez soruşdu:

– Sənə nə olub?

– Heç nə.

– Yoxsa... kişi... ölüb? – Xatirənin səsi titrədi.

– Yox, yox.

– Bəs niyə beləsən? İş vaxtı... Səndən nə əcəb? – Bunu deyib Xatirə pəncərəyə yaxın gəldi, həyətə sarı boylandı: – Bəs maşın hanı?

Bəhruz astaca cavab verdi:

– Maşını?! Aldılar...

– Maşını aldılar??!–Xatirə bu sözləri qeyri-iradi olaraq elə ucadan təkrar etdi ki, oxu zalında oturub qabaqlarına qəzet, jurnal, kitab töküb mütaliəyə məşğul olan adamların çoxu başını qaldırıb onlara baxdı.

Xatirə sustaldı, əlləri yanına düşdü. Doluxsundu, bədbəxt bir hadisə üz vermiş kimi hüznlə dilləndi:

– Daha denən özüm adam basmışam da, Bəhruz! Niyə dünəndən sözün düzünü demirsən? Sən ki, indiyəcən məndən heç nə gizlətməmişdin?! Görürsən, heç mənim ağlıma da gəlmir ki, sən də adam vura bilərsən...

Bəhruz gözlərini rəflərdə səliqə ilə yan-yana düzülmüş kitablardan çəkmədən cavab verdi:

– Yox, Xatirə, mən adam vurmamışam...

– Bəs onda nə üçün sənin maşınını əlindən alsınlar, Bəhruz. Sən ki, pis iş görməmisən. Çölün düzündə qalmış bir yaralını xilas eləmisən! Bunun üstündə sənin maşınını nə üçün tutub alsınlar?!

– Qanun belədir, Xatirə. Gərək yoxlasınlar, bilsinlər…

– Bu, mənim ağlıma heç batmır, Bəhruz!

– Batdı, batmadı. Belədir, yoxlayacaqlar, kişi özünə gələndən sonra da ondan soruşacaqlar ki, səni hansı maşın vurub.

– Əgər birdən, dilim-ağzım qurusun, kişi ölsə.., onda necə?..

Xatirənin bu sualı Bəhruzu silkələdi. «Doğrudan, əgər?! Polkovnik də dedi ki, onun özünün ifadəsi»... hardansa naməlum, müdhiş bir qorxu axıb ürəyinə doldu. O, narahatlıqla Xatirəyə baxıb dedi:

– Bu kitabı apararsan evə. Mən getdim xəstəxanaya.

– Bəs hələ getməyibsən?

– Getmişdim. Hələ özünə gəlməmişdi. Arvadı, qızı yanında idi, – deyə Bəhruz Dilaramı, Sevili yadına salıb gülümsündü. – Elə yaxşı ailəsi var ki. Nə isə, sonra gəlib danışaram. Mən getdim.

Bəhruz bir addım atıb dayandı. O, hiss eləyirdi ki, Xatirənin əli-ayağı yerdən üzülüb. Qorxur. «Maşının alındığını nahaq dedim». Ona təsəlli vermək üçün:

– Darıxma, Xatirə. Toğrul canı, heç nə yoxdur. Ürəyini buz kimi saxla, yaxşı?! Söz verirsən?! – dedi.

– Yaxşı... – Xatirə naümid halda dilləndi.

Bəhruz çıxdı. İyirmi dəqiqə sonra o, artıq xəstəxanada idi. Onun Narıngül qarıdan xələt alıb yuxarı qalxdığını görən Balaxanım qəbul məntəqəsindən çıxıb qapıçı arvadın yanına gəldi; əlini belinə vurub sinəsini qabartdı.

– Ay Narıngül xala ey, sənə bir söz deyim.

– Hə, de.

– Deyəsən bu oğlan ağıldan bir az kəmdir axı.

– Niyə, ay Balaxanım?!

– Əşi, deyək ki, yaxşılıq eləyibsən, kişini götürüb gətiribsən. Yaxşı, atan rəhmət. Bu gün də gəlib dəyibsən, halından xəbər tutubsan. Bir də atan rəhmət. Bəs indi niyə gəlibsən? Yox, adamdan soruşarlar ey, indi niyə gəlibsən?

– Nə olar, ay qız? Bu ağlın kəmliyindən döyül ha... Bu, onun ürəyinin yumşaqlığındandı, saflığındandı. Adam adama gərək həyan olsun. Beş günlük dünyadı, hamımız karvanımızı çəkib gedəcəyik. Amma bircə insanlıq qalacaq, yaxşılıq qalacaq, Balaxanım.

– Eh, deyirsən də, ay arvad. İndi adam öz qohum-əqrəbasına, yaxınına yaxşılıq eləyə bilmir. Onda qala...

– Eləyən eləyir. Adam olan eləyir, Balaxanım, adamlıqdan payı olan eləyir.

...Bəhruz palataya çatanda yerindəcə donub qaldı. Birdən... Gözlərinə inanmaq istəmədi. İki-üç dəfə kirpik çaldı. Yox, səhv eləmirdi. Qədirin çarpayısı idi. Pəncərənin ağzındakı çarpayı... Bəs bu adamlar kimdir? Onun dodaqlarında bir söz çırpındı: «Ölüb!» Bütün bədəni buza döndü. Üzünün cod tükləri qabardı. Qurumuş dodaqları bir də o sözü pıçıldadı: «Ölüb!»

Bəhruza nə oldu? Taqəti yoxdu, ya qorxurdu? Niyə irəli yeriyə bilmirdi? İlk anlar səbəbini ayırd eləyə bilmədi. Polkovnikin sözlərini xatırladı. «Onun özünün ifadəsi...» «Yox, yoldaş polkovnik, o, artıq sizə heç nə deyə bilməyəcək» – deyə ürəyində ona cavab verdi. Çırpınan balıq gözləri önünə gəldi. Yenə çırpındı, çırpındı... Sonra susdu... «Demək, o da, Qədir də...»

«Dilaram tək qaldı, Sevil atasız...»

Qəribə idi. Elə bil Sevil adını eşitdi. Qız çarpayıların arası ilə ona sarı qaçdı:

– Əmi!

Bu səs Bəhruzu ayıltdı. O, Sevilin sarışın saçlarına, «mırıq» dişlərinə, qayğısız simasına baxıb fikirləşdi: «Can bala, sən hələ ölümün nə demək olduğunu başa düşmürsən». Qəhərləndi, əyilib qızı qucağına aldı. Ağzını doldurub: «Sevil, atan necədir?!» demək istədi, ancaq ürəyi gəlmədi. Pis cavab eşidəcəyindən qorxub sözlərini uddu.

İrəli yeridi. Qapıdan Qədirin çarpayısına qədər cəmi yeddi-səkkiz addımlıq yol olardı. Ancaq o məsafə necə də uzun göründü.

Çarpayının o üz-bu üzündə oturmuş, ayaq üstə dayanmış adamları Bəhruz tanımadı.

Dilaram onu görən kimi ayağa qalxdı. Sifətində təbəssüm oynadı. Bəhruzun qabağına gəlib sevinə-sevinə astadan pıçıldadı:

– Bu gün, şükür, özünə gəlib.

– Özünə gəlib? – deyə Bəhruz ucadan soruşdu. Qəlbini sıxan, taqətini əlindən alan o dəhşətli fikir bircə anın içində ondan uzaqlaşdı, rahat nəfəs aldı. Dilaram başa saldı ki, bunlar onun iş yoldaşlarıdır,

dəyməyə gəliblər. Yoldaşlarına da dedi ki, Bəhruz Qədiri xilas eləyən adamdır. Hamısı ona minnətdarlıq elədi.

Bəhruz çarpayıya lap yaxın gəldi. Qədirin iri alnında tər damcıları vardı: ağır-ağır nəfəs alır, ağrıdan arabir üz-gözünü qırışdırırdı. Dilaram ehmalca Qədirin qoluna toxundu:

– Qədir, ay Qədir...

– Hm...

– Gözlərini aç, gör bir kim gəlib ey?! Bəhruz yolda, qan içində ikən zorla açılıb ona baxan o tək ala gözü xatırladı. «Tanıyarmı? Yox, tanımaz!» Qədirin şişi tamam çəkilməmiş göz qapaqları astaca tərpənəndə Bəhruzun ürəyi qəribə bir tələşlə əsdi.

Yaralının çəkdiyi ağrıları, əzabları ayna kimi əks eləyən gözlər açıldı; o, oturanların üzünə baxdı, baxışları dolanıb sevinclə gülümsünən və nə edəcəyini bilmədən çaşıb qalmış Bəhruzun sifətində dayandı. Baxdı, baxdı, qansız, solğun dodaqlarında güclə sezilə biləcək bir təbəssüm gəzdi. Bu, onun ağarmış bənizini tamam işıqlandırdı. Qədirin taqəti olsaydı, yerindən sıçrayıb qalxar, özünü onun üstünə atıb iri, qüvvətli qolları ilə bağrına basar, «mənim xilaskarım, mənim balalarımın, ailəmin xilaskarı» – deyərdi, üz-gözündən öpər, öpərdi. Ancaq... o, taqətsiz halda, bu sözləri pıçıldaya bildi:

– Sağ ol, qardaşım!

Bu söz Bəhruzun fikrini çəkib uzaqlara, ilk kənclik illərinə apardı.

Bəhruzun nə bacısı vardı, nə qardaşı... O vaxt Bəhruzun ən böyük arzusu bu idi ki, bir qardaşı, ya da heç olmasa bir bacısı olaydı... Bəhruz tək olmaq istəmirdi.

«Mənə qardaş deyən bir adam olsaydı, dərdim olmazdı. Qardaş! Bu kəlmədə nə hikmət varsa, var. Elə bil adam arxasını dağa söykəyir...» – deyə düşünürdü. Ancaq tale onu tək yaratmışdı. Tək də qaldı.

İndi isə budur, bu gün Dilaram da, Qədir də ona «qardaş» deyir. İndi onun bacısı da var, qardaşı da.

Bəhruzun ürəyi fərəhdən böyüdü. O, çarpayıda uzanmış Qədirə, mehriban Dilarama, yaralıya dəyməyə gəlmiş fəhlə yoldaşlarına baxıb öz-özünə dedi: «Elə insanlar bir-birinə qardaşdılar, bacıdılar».

Qədir dili ilə qurumuş dodağını islatmağa çalışdı; Dilaram tez limondan bir dilim kəsib onun dodaqlarına sürtdü. Susuzluğu keçdi... Ancaq yenə taqətsiz halda gözlərini yumdu.

Bəhruz Dilarama sarı əyilib yavaşcadan soruşdu:

– Bir şey deməyib ki?..

– Biz heç soruşmadıq. Ancaq dünənki müstəntiq bayaq da gəlmişdi. O dindirdi. Deyir, bir qara «Volqa» vurub. Elə yola təzəcə çıxmışmış ki, vurub...

– Nömrəsini götürə bilib?

– Yox. Təkcə rəngini görə bilib.

– Elə bu da bəsdi. Tapacaqlar. Göyə də uçsa, tapacaqlar.

–Eh, Bəhruz qardaş!.. Tapmağın nə faydası. Bizə olan oldu. Keçəni geri qaytarmaq mümkün deyil ki...

– Orası elədir... Amma hər halda, o da cəzasını çəkməlidir. Xüsusən qoyub qaçdığına görə...

– Elədir! – deyə balacaboy fəhlə təsdiq elədi.

Araya sükut çökdü. Bir azdan balacaboy fəhlə yoldaşlarına sarı dönüb:

– Yaxşı, gedəkmi? – deyə soruşdu və onlardan, «hə» cavabını alınca üzünü Dilarama tutdu: – Dilaram bacı, icazə versəydiniz, biz yavaş-yavaş tərpənərdik, – dedi.

– Buyurun, buyurun, – deyə Dilaram razılıqla dilləndi. – Əziyyət çəkibsiniz, çox sağ olun!..

– Borcumuzdur, bacı!..

Onlar durdular. Balacaboy fəhlə Bəhruzun əlini sıxıb:

– Sən də çox sağ ol, eloğlu. Sağ ol ki, bizim yoldaşımızın həyatını xilas eləmisən... – dedi.

Bəhruz da eynən o fəhlə kimi cavab verdi: – Borcumuzdur, qardaş!..

Bir-bir görüşdülər.

– Hə, Dilaram bacı, sabah maaş günüdür, mən Qədirin pulunu alıb gətirərəm, – deyə balacaboy fəhlə gedəndə söylədi.

– Sizə əziyyət olar.

– Yox, canım, nə əziyyət...

Onlar çıxıb getdilər, Bəhruz, Sevil və balaca İslam Qədirin çarpayısı yanında qaldı. Dnlaramla Bəhruz xeyli söhbət elədi.

– Bəhruz qardaş, siz şəhərin hansı səmtində olursunuz?

– Nərimanov prospektində. Şüşə bazarın yanında.

– Biz də orada-oluruq ki!

– Doğrudan?

– Hə, Cəfər Cabbarlı kinoteatrının o böyründə yaşayırıq.

– Lap yaxşı, lap yaxşı...

– Bəhruz qardaş, təvəqqe edirəm, evinizin ünvanını deyin, sağlıq olsa, Qədir xəstəxanadan çıxandan sonra biz sizə gələk, siz bizə gəlin.

Bəhruz ünvanını söylədi.

– Gəlin, nə vaxt gəlsəniz qapımız üzünüzə açıqdır. Yoldaşım, balaca oğlum çox şad olarlar. Gəlin... Bax bu Sevil xanımı da, o balaca partizanı da gətirin...

Çox şeydən danışdılar, ancaq Bəhruz maşınının, sənədinin alındığını söyləmədi. Yenicə özünə gəlməyə başlayan Dilaramı da, hələ ağrıdan gözlərini əməlli-başlı açа bilməyən Qədiri də kədərləndirmək istəmədi.

Bəhruz ayağa durdu:

– Mən gedim, Dilaram bacı.

– Gedirsiniz? Gedin, qardaş. Sizdən yerdən-göyə qədər razıyıq...

Qədir də gözlərini açıb Bəhruza baxdı:

– Gedirsən? – deyə o, taqətsiz halda soruşdu.

– Yenə gələcəyəm...

– Yox, yox, bir də əziyyət çəkməyin, – Qədirin zəif səsi eşidildi. – Görüşərik, qardaş...

Xudahafizləşdilər. Bəhruz çıxanda Dilarama bir də tapşırdı:

– Ondan muğayat ol, Dilaram bacı. Darıxmağa qoyma.

– Yox, yox...

Sevil irəli gəlib Bəhruzun əlindən yapışdı:

– Getmə, əmi.

– Əmi işə gecikər, qızım, – deyə Dilaram Sevili ondan kənar eləməyə çalışdı.

– Qoy gedim, Sevil, yenə gələrəm, yaxşı? Sevilin «mırıq» dişləri göründü.

– Yaxşı, ancaq gəl ha!

XIV

Bəhruz dəhlizdə həkim Sultanzadə ilə qarşılaşdı. Balaxanım da yanında idi.

– Salam, salam, Bəhruz, necəsən?! – deyə baş həkim gümrahlıqla Bəhruza əl verdi.

– Yaxşıyam, doktor.

– Xəstənə dəyməyə gəlmişdin?

– Bəli, doktor, dedim görüm halı necədir?

– Yaxşıdır. Bu gün özünə gəlib. Getdikcə yönü bəri olacaq.

– Təki, elə olsun, doktor.

– Qədiri bir qara «Volqa» vurub. Bayaq özü söylədi. – Doktor nədənsə Balaxanıma baxdı.

– Qara «Volqa»? – Balaxanım eşitdiklərinə inanmırmış kimi təəccüblə gözlərini əvvəl doktora, sonra Bəhruza zillədi. Elə bil onu birinci dəfə idi ki, görürdü. Ancaq Bəhruza çox baxa bilmədi, utandı-

ğından üzünü yana çevirdi və dodaqaltı nəsə mızıldayıb başını aşağı saldı.

Bəhruz gülümsündü:

– Hə, mən də indicə eşitdim, – deyə ağır-ağır cavab verdi. – Arvadı danışdı. Daha mən gedib maşınımı, pravamı ala bilərəm.

– Maşınını, pravanı alıblar məgər? – deyə həkim heyrətlə soruşdu.

– Bəli, bu gün səhər aldılar.

Həkim əsəbi bir hərəkətlə barmaqlarını şaqqıldatdı.

– Kim aldı?

– Polkovnik Əlixanlı.

– Əlixanlı?

– Bəli, doktor. Siz onu tanıyırsınız?

– Mənim ən yaxın dostumdur. Ay sənin saqqalın ağarsın, Əlixanlı. Gedək, gedək, mən ona bu dəqiqə zəng eləyim, sənin maşınını versin.

– Yox, yox, lazım deyil, doktor... İndi ora gedirəm, özü verəcək. Bir də... xoşum gəlmir ki, mənim işim üçün...

– Başqası ağız açsın, hə? – deyə doktor, onun sözünü tamamladı.

– Düzü belədi, doktor...

– Sən çox qəribə oğlansan... Bəhruz gülümsədi.

– Doktor, icazə verin mən gedim... Tələsirəm. Fəhlələr, iş...

– Di sağ ol, – deyə həkim Sultanzadə ona səmimi əl verdi. – Ancaq bizi yaddan çıxartma. Hərdən, vaxtın olanda söhbətə gəl. Mənim evim də buradadır, eşiyim də... yaxşı?

– Yaxşı, doktor.

– ...

O getdi. Həkim əvvəlcə onun arxasınca, sonra Balaxanıma baxıb mənalı-mənalı başını tərpətdi.

– Maşınını alıb Əlixanlı. Demək ona, onun sözünə inanmayıb... – Görürsən Balaxanım, hissiz, duyğusuz, buz kimi soyuq, hər şeyə laqeyd və biganə adamlar bax, belə əmələ gəlir... Bax, belə!!!

1963, Bakı

HƏSRƏT

Dağların başına qar yağmışdı, ətəklərində isə hələ də göy meşə uzaqdan qara tala kimi görünürdü. Şaxta adamın üz-gözünü iti ülgüc kimi siyirib aparırdı. Soyuq, sanki dağların başında üşüdüyündən qala bilməyib üzüaşağı, şəhərə sarı axışır, isinmək üçün insan nəfəsi dəyən yerlərə –evlərə, daxmalara, isti otaqlara təpilməyə can atırdı. Odunu-ocağı olan evlər soyuğun üzünə qapını açmır, astanadan, pəncərədən içəri buraxmırdı. Amma yoxsulların qapısı soyuq üçün həmişə açıq idi. Qonağın, yoldan keçənin, dərdin-bəlanın üzünə açıq olan kimi…

Şəhər adi, gündəlik həyatını yaşayırdı. Bəzəkli reklamlar vurulmuş müxtəlif dükanlarda bardaş qurub oturmuş tacirlər təsbeh çevirə-çevirə müştəri gözləyir… asfalt küçələrdə bəzəkli yük maşınları, içərisində yaxşı geyinmiş ağalar, xanımlar oturmuş yüngül maşınlar belədən-belə şütüyüb keçir. Həmin asfalt yolların qırağında alma, nar, armud, narınc yüklənmiş uzunqulaqlar qulaqlarını qısıb başını aşağı salaraq küçə aşağı, küçə yuxarı gedirlər.

Bütün bunlar mənim gündə gördüyüm adi şeylərdir. İndi mən gördüklərim haqqında deyil, o qəribə adam haqqında düşünürdüm. Düşünürdüm ki, ayaqlarına cırıq-cırıq olmuş çəkmə, əyninə kirli bir köynək geymiş o kişi bu günkü soyuqda evdən çölə çıxa bilməz və deməli, mən onun ürək parçalayan məhzun görkəmini, solğun və tüklü üzünü, çuxura düşmüş, lakin nəsə daxili, dəruni bir parıltı ilə yanan nüfuzlu baxışlarını bu gün görməyəcəyəm. Görməyəcəyəm və evə rahat gedəcəyəm. Yoxsa bu qəribə məxluq düz iyirmi gündü ki, mənə necə deyərlər göz verir, işıq vermir. İşdən çıxandan sonra Yaşıl bazara gedirəm. Ət, göy-göyərti, mer-meyvə alıb bazardan çıxanda o qəribə kişi, məni güdürmüş kimi, qabağıma çıxır. Özü də hər gün eyni vaxtda, eyni yerdə. Qəribə deyilmi?